

АТОМ

У ніч з 10 на 11 жовтня 1932 р. „високовольтовою“ бригадою учених Українського ФТІ розбите ядро літія.

З преси

В зв'язку, в горінні, в буйнім леті
Кружляє атом тут і там.
І рух його — то рух планети,
То вугіль, збіжжя і метал.

Колись, здавалось, неподільний,
Несе він зв'язані частки,
Де круг ядра, меткі і сильні.
Кружляють збуджені полки:

Летять блискучі електрони
Й вартують підступ до ядра.
Там щільно з'єднані протони.
Росте там сила, як гора.

Кипить ядро, а сили линуť
І як його розбить, рознять,
Щоб нам енергію — в машину,
Щоб запрягти, немов коня.

Це ж тільки грам узять від маси
І сили ядерні звільнить —
Добуток денний від Донбасу
У нас на праці закипить.

І розум наш пішов у наступ:
Ядро розбити на частки.
Летять протони, б'ють і гаснуть,
І гинуть зоряні скалки.

А тиск „високовольтної“ бригади
Не знає втоми до кінця,
Це ж їм шляхи відкрили Ради,
Й горять у наступі серця.

Це ж тільки в нас путі науки
Не знають меж і перепон.
І знову в рух і думка, і руки,
І знову б'є в ядро протон.

І ось звістки на сотні гонів
Летять до нас, хвилюють кров:
— Ударом водневих протонів
Розбито атомне ядро.

Пішла енергія у простір
І поки нам — не запрягти.
Але встає так чітко й просто:
Колись ми дійдемо мети.

Сьогодні вдарами протонів
Розбито атомне ядро,
А завтра силу — в рух, у гомін,
Хай нам слугує, як Дніпро.

І думка все далі й далі лине,
Де виступа рушій — нейтрон,
Що б'є в ядро, скажімо, глини
І перетворить нам ядро.

Тоді тектимуть в нас потоки
Блискачі вугля чи заліз.
І атом-рух в наступні роки
Впряжем робить на соціалізм.

Тоді нові незнані тони
Окрилять думку, схвилюють кров
Сьогодні ж — вдарами протонів
Розбито атомне ядро.

1932 р.

П'ЯТЬ НЕВИМОВНИХ ДНІВ¹

П'ять невимовних днів
ковтнула глибина,
а юрби все гудуть
і йдуть
без краю...

П'ять невимовних днів
республіки
без сна,
і сльози, як іней,
на віях замерзають.

Тай хто засне тепер, коли печалі спів
бринить, неначе ніч розкрила чорні шлюзи,
спинила смерть думки
титана всіх віків,
і світові в хребет
сокира суму
вгрузла.

П'ять невимовних днів,
як чорний гул гармати...
А юрби йдуть і йдуть потоками здаля,
Здригається й хрипить в снігу стара земля,
осиротілий крок
цілує винувато.

І ніч розтоптана розкрила страшно вії,
і сиза вишина набухла, наче гній.
Змагаються вогні багаття з ніччю й їй
плюють в лице вогнем, мов зганьблених повії.

П'ять невимовних днів,
а юрби йдуть і йдуть,
в іней срібному, як білі плями, люди
Лютуй, лютуй зима

¹ З поеми „Ленініада“

і замітай нам путь,
живого Леніна
ніхто з нас не забуде,
бо й мертвий він,
і в серці, і в очах,
рукою впевнено
показує нам шлях.

Ось вартові, нерушні і сумні,
і домовина, де лежить він любий.
Погаснув гул, і тільки в далині
ридання розривають мідні труби.

Люстри, мов траурні грона, палали,
ряди і ряди без кінця,
йшли ми так тихо, неначе стояли,
і плач свій хитавали
з риданням оркестру —
серця.

Обличчя жовте ось, немов дріма під стягом,
вже слово не спажне, що звало до атак,
але й в труні, як владний знак звитяги,
він праву руку стис, мов для борні, в кулак.

П'ять невимовних днів,
а юрби йдуть і йдуть,
в інеї срібному, мов білі плями, люди.
Лютуй, шалій, зима,
і замітай нам путь,
живого Ілліча
ніхто з нас не забуде,
бо й мертвий він,
і в серці, і в очах,
рукою впевнено
показує нам шлях.

Переклав В. Сосюра

1919

РОМАН

Продовження¹

П'ятнадцять днів до Гемптонського рейду, сонячна погода, дзеркально-тихе море — і тільки останні два дні — різкий північно-західний вітер, що зняв порядний зиб коло Кенсу. Вони вивантажили на Союзній Кінцевій станції в Норфольку кілька паків ситцю, увесь їхній вантаж. Це було просто свято для Джо, коли він зійшов на берег з платнею в кишені, щоб оглянути місто з Віллом Стерпом, що був родом звідси.

Вони пішли побачитися з родичами Вілла Стерпа, пограли в безбол, а потім з кількома дівчатами, знайомими Вілла, ускачили в трамвайний вагон, що йшов до Віргінського пляжу. Одна з дівчат звалася Деллою; вона була дуже смуглява і Джо неначе б то закохався в неї. Коли вони одягали в павільйоні свої купальні костюми, Джо запитав Вілла, чи можна її...? Але Вілл розсердився й сказав: — „Клепки в тебе не вистачає в голові, чи що, дібрати, де порядна дівчина, а де хльорка?“ Джо відказав на це, що й справді, тепер цього ніяк не добереш.

Вони поплавали та пожирували на пляжі в своїх купальних костюмах, розвели багаття й поласували болотніми рожками, а потім одвезли дівчат додому. Делла дозволила поцілувати себе на прощання, й він став уже подумувати, чи не зробити її своєю постійною дівчиною.

У місті вони не знали, що їм робити. Вони хотіли трохи випити та закусити, але боялися упитися й витратити всі гроші. Вони зайшли до відомої Віллові більйардної й зіграли кілька партій, при чім Джо повезло й він обчистив місцевих хлопців. Після цього вони пішли геть і Джо поставив випивку; потім усі шинки позакривалися й вони знову опинилися на вулиці. Вони не могли знайти жодної повії; Вілл сказав, що він знає один дім, але там забагато деруть, і вони вже зібралися були йти додому спати, коли наскочили на двох високих дівчат, що підморгнули їм. Вони довго йшли

¹ Початок див. у № 1 „Черв. шл.“ за ц. р.

за ними вулицею, а потім завернули в поперечну вулицю, де було мало ліхтарів. Дівчата були хоч куди, але вони боялися й нервувалися, щоб їх хто не побачив. Вони знайшли порожній будинок з надвірною верандою, де було темно, хоч в око стрель, і завели їх туди, а потім пішли назад і спали в домі Віллових родичів.

У Ньюпорт-Ньюзі „Тампу“ завели до сухого доку для полагодження пошкодженої обшивки. Джо та Вілл Стерпа розраховували й вони цілими днями никали по Норфольку, не знаючи, що робити з собою. Суботами по обіді та неділями Джо потроху грав у безбол з імпровізованою командою хлопців, що працювали у військових доках, а вечорами гуляв з Деллою Матьюз. Вона служила стенографісткою в Першому Національному Банкові й частенько казала, що ніколи не вийде заміж за моряка, бо морякам не можна довіряти, та й живеться їм дуже тяжко, а підвищення по службі їм не дають. Джо казав, що погоджується з нею, але ж молодість буває тільки раз у житті, та й, сто чортів, хіба не все одно? Вона розпитувала його про родичів і питалася, чому він не з'їздить у Вашингтон побачитися з ними, аджеж його батько хворий. Він відповідав, що його старий хай хоч і задавиться, йому байдуже, бо він, правду казати, ненавидить його. Вона сказала йому, що це жахливо. Це було, коли він угощав її содовою водою після кіна. Вона виглядала такою гарненькою та повною в пухнастій рожевій сукні, а її чорні оченята схвилювано блищали, і Джо сказав, що не варто говорити про такі дурниці, все це ні до чого, але вона дивилася на нього страшенно неприязно й гнівно, й сказала, що хотіла б побити його, і що все це надзвичайно багато важить, і що гріх так говорити, бож він путящий хлопець, ще й з путящої сім'ї, добре вихований і мусить думати про те, якби просунутися наперед у житті, а не бути бродягою та ледацюгою. Джо образився й сказав: — „Он як?“ і покинув її на порозі її дому, не мовивши більше й слова. Після цього він не бачив її чотири чи п'ять днів.

Потім він пішов до місця роботи Делли й чекав там одного вечора, поки вона вийде. Він думав про неї більше, ніж хотів, і часто згадував про те, що вона казала. Спершу вона хотіла була обминути його, але він ослабився до неї й вона не могла не відповісти йому усмішкою. Він на той час зовсім уже вибився з грошей, проте пішов з нею й купив їй коробку цукерок. Вона балакала про те, як душно в місті, а він сказав, що на тому тижні вони підуть на футбольний матч. Він сказав їй, що „Тампа“ попливла до Пенсаколи вантажити ліс, а потім піде за океан.

Вони чекали трамваю, щоб поїхати на Віргінський пляж, ходячи сюди й туди та воюючи з москітами. Вона дуже стривожилась, коли він сказав, що їде за океан. Несподівано для

самого себе, Джо сказав їй, що не поїде більше на „Тампі“, а пошукає собі роботи тут, у Норфольку.

Тієї ночі світив повний місяць. Вони довго жирували у своїх купальних костюмах на пляжі коло ватри, що її розклав Джо від москітів. Він сидів, схрестивши ноги, й весь час гладив їй волосся і, схиляючись над нею, цілував її; вона казала йому, що лице його знизу здається дуже чудним, коли він отак цілує її. Вона сказала, що вони одружаться відразу, як тільки він знайде постійну роботу, і що вдвох вони доможуться кращого становища в житті. З того часу, як вона скінчила середню школу першою ученицею, вона усвідомила, що їй треба багато працювати, щоб висунутися на краще місце.— „А тут люди страшенно недбалі, Джо, половину свого життя вони не живуть, а животіють“.

— Знаєш, Дел, ти мені трохи нагадуєш мою сестру Джені, їй-же-право, нагадуєш. Сто чортів, а вона таки висувається на краще місце... Вона теж дуже гарненька...

Делла сказала, що сподівається побачити її колись, а Джо сказав, що вона неодмінно побачить її; він звів її на ноги, щільно притулив до себе, стиснув і поцілував. Було пізно й пляж здавався холодним і пустельним під великим місяцем. Делла стала тремтіти й сказала, що їй треба одягтися, а то вона застудиться до смерті. Їм довелося бігти, щоб встигнути на останній трамвай.

Рейки гриміли, коли вагон вихитувався через освітлений місяцем соснякуваті пустарі, що аж гули від стрекоту коників та цикад. Делла раптом зібгалася й почала плакати, Джо весь час питав її, в чому річ, але вона не відповідала, а все плакала та плакала. Йому ніби аж полегшало, коли він розлучився з нею на порозі її дому й пішов самотній крізь порожні, душні вулиці до будинка, де в нього була кімната.

Увесь наступний тиждень він мотався по Норфольку та Портсмутові, шукаючи посаду, яка мала б перспективи на майбутнє. Він навіть переправлявся до Ньюпорт-Ньюза. Коли він повернувся до порону, в нього не вистачило грошей на квиток і йому довелося прохати хлопця, що відбирав квитки, дозволити йому відробити плату за переїзд підмітанням палуби. Хазяйка стала вимагати гроші за наступний тиждень. Всі посади, що траплялися Джо, вимагали досвідченості, або вправності, або закінчення середньої школи, та й не дуже багато було їх, отже, кінець-кінцем, він мусів знову вийти в море з морською баржею, що саме чекала на буксир, щоб відпливти до Рокпорта з вантажем вугілля.

На буксирі було п'ятеро барж; поїздка випала не так щоб погана, а було їх тільки він та капітан на ім'я Гаскін та його син, хлоп'я років п'ятнадцяти, що теж звався Джо. Єдина пригода спіткала їх під час шквалу коло мису Код, коли буксирний канат перервався, але капітан буксиру не ловив гав

і вправився подати їм на борт новий канат, перше; ніж вони встигли стати на якір.

У Рокпорті вони вивантажили вугілля і стали на якір у гавані, чекаючи буксиру до іншої пристані, щоб навантажити там гранітні брили для поворотної подорожі. Однієї ночі, коли Гаскін з своїм хлопцем був на березі, а Джо відбував вахту, другий машиніст з буксирного пароплава, блідолиций хлопець на ім'я Гарт, підплив яликом до корми й пошепки запитав Джо, чи не хочеться йому дівчаток. Джо саме лежав на кабіні, курячи люльку та думаючи про Деллу. Горби, гавань та скелястий берег розпливалися теплою рожевою сутінню. Гарт говорив нервово, заїкувато. Джо був відмовився спершу, але через деякий час сказав: — „Привези їх з собою“. — „А карти є?“ — запитав Гарт. — „Еге ж, є пачка“.

Джо спустився вниз приборати в кабіні. — Він тільки пожартує з ними, — думалося йому. Тепер йому не годиться розгулювати з дівчатами і всяке таке інше, раз він збирається оженитися з Деллою. Він почув шум весел і вийшов на палубу. Густий туман находив з моря. Під кормою був Гарт із своїми двома дівчатками. Вони пугували й хіхікали й важко злягли на Джо, коли він допомагав їм вибратися на палубу. Вони привезли з собою лікеру, зо два фунти сосисок та трохи бісквітів; хоч з лиця вони були не так щоб дуже красні, проте були дівчатка на славу, з крупними міцними руками, та плечима, й звичайно ж вони могли пити лікер. Таких Джо ніколи ще не бачив. Вони були хвацькі дівки. У них було чотири кварта лікеру й вони пили його кухлями. На двох інших баржах щодві хвилини гули клаксони, але Джо зовсім забув про сій. Туман був ніби біла парусина, набита на вікна кабіни. Вони грали у стріп-покер, але гра їхня тривала недовго. Він тричі мінявся дівчиною з Гартом тієї ночі. Дівчата були ненаситні, здавалось, що вони ніколи не задовольняться, але після дванадцяти стали з-біса смирні: вони зварили сосиски і приготували сніданок, і поїли весь хліб і все масло капітана Гаскіна.

Потім Гарт звалився з ніг і дівчата стали клопотатися тим, як вони потраплять додому в такий туман, і всяке таке інше. Регочучись як скажені, вони виволокли Гарта на палубу й вилили на нього цеберку води. Вода Менської затоки була така холодна, що він прочунав миттю, лютий як цуцик і хотів побити Джо. Дівчата втихомирили його й посадовили у човен і вони відплили в туман, співаючи „Тіпперері“.

У Джо самого крутилась голова. Він потримав голову в цеберці з водою, прибрав кабіну, викинув за борт пляшки й став регулярно подавати клаксоном сигнали. — Хай їм аби що, — весь час казав він сам собі, — він ні для кого не згодиться бути святим. Він почував себе гарно — йому хотілося

мати якусь серйознішу роботу, ніж крутити весь час оцей ідіотський клаксон.

Вже був зовсім день, коли приїхав капітан Гаскін. Джо помітив, що він пронохав дещо, бо після цього він ніколи не говорив з ним, хібащо віддаючи розпорядження, і не дозволяв своєму хлопцеві розмовляти з ним. Отже, коли вони вивантажили гранітні брили в Східньому Нью-Йорку, Джо попрохав розрахунку й сказав, що з нього досить. Капітан Гаскін пробурчав, що це — хороший кінець і що він не хоче, щоб на його баржі пиячили та бахурували. І от Джо з сорока п'ятьма доларами пішов у Ред-Гук шукати пристановища.

Почитавши пару днів об'яви про попит на робочу силу та поблукавши по Брукліну в пошуках за роботою, він занедужав. Він пішов до лікаря, що його нарадив йому один старожитель у пансіоні. Лікар, маленький єврей з еспаньйолкою, сказав йому, що в нього гонорея, і що йому треба приходити на лікування щодня по обіді. Він сказав, що зовсім вилікує його за п'ятдесят доларів, половина авансом, і що радив би йому дати кров на аналіз, щоб виявити, чи не хворий він також і на сифіліс, і що це коштуватиме йому п'ятнадцять доларів. Джо заплатив двадцять п'ять доларів і сказав, що про аналіз подумає. Відбувши сеанс лікування, він вийшов на вулицю. Лікар сказав, що йому треба ходити якомога менше; але йому зовсім не хотілося вертатися до вонючого ґуртожитку, і він пішов блукати громохкими вулицями Брукліну. Було душне надвечір'я. Піт лив з нього, коли він ішов. — Коли взятися за хворобу першого ж дня, хоч другого, то це ще не так страшно, — повторював він собі. Він вийшов на міст під надземкою, мабуть Бруклінський міст.

На мосту було свіжіше. Крізь павутиння дротів кораблі та нагромадження високих будинків здавалися чорними на тлі іскристої гавані. Джо сів на лаву біля першого молу й витяг перед себе ноги. — Оце так! Тільки став на роботу, як спіймав триппер. Він почував себе жакливо, що ж він тепер писатиме Деллі? Та ще й треба платити за койку, шукати роботи, та ходити на це прокляте лікування. Господи, як паршиво він відчуває себе.

Підійшло хлоп'я з вечірньою газетою. Він купив „Журнал“ і сидів з газетою на колінах, проглядаючи заголовки: шліть більше війська до Мексиканського кордону. Що в чорта йому робити? Він навіть не може вступити до національної гвардії й поїхати в Мексіку; вони ж не візьмуть тебе, коли ти хворий, а якщо й візьмуть, то знову буде теж саме, що й у проклятому флоті. Він сидів, читаючи об'яви про попит на робочу силу та про те, як можна збільшити свій прибуток, приємно працюючи дома по дві години щовечора, об'яви курсів мнемоніки та заочних курсів. Що

в чорта йому робити? Він сидів так аж поки смеркло. Потім сів у вагон, що йшов на Атлантік Авеню, піднявся на четвертий поверх у кімнату, де біля вікна була його койка, й ліг спати.

Тієї ночі зайшла велика гроза. Грім та блискавки здавалися з-біса близькими. Джо лежав горілиць, стежачи за блискавками, такими яскравими, що вони затьмарювали відблиск вуличних ліхтарів на стелі. Пружини скреготіли кожного разу, коли його сусід ворочався на своїй койці. Полив дощ, але Джо почував себе таким кволим та слабим, що минуло немало часу, поки він зміг підвестися та спустити вікно.

Вранці хазайка, велика кістлява шведка з худим обличчям, порослим кушиками лляного волосся, почала картати його за мокру постіль. — «Хіба я винний, що йшов дощ?» — пробурчав він, дивлячись на її великі ноги. Зустрівшись з нею поглядом, він зрозумів, що вона жартує, й вони обоє засміялися.

Вона була напрочуд гарна жінка, на ім'я Ольсен, і вивела в світ шестеро дітей, — трьох хлопців, що вирости й подалися в море, дівчину, що зараз вчителює в Сент-Полі, та двійко дівчат-близнят семи-восьми років, що весь час потрапляють у якусь шкоду. — «Ще один рік і я пошлю їх до Ольги в Мільвокі. Знаю я матросів». Старий Ольсен був уже кілька років на якомусь острові в Південних морях. — «Хай собі сидить там. У Брукліні він весь час потрапляв під замок. Мені коштувало немало грошей щотижня визволяти його з в'язниці».

Джо став допомагати їй поратись по дому, то прибираючи, то дещо фарбуючи, то майструючи. Коли він вибився з грошей, вона дозволила йому залишитися надалі й навіть позичила йому двадцять п'ять долларів на лікаря, коли він сказав їй про хворість. Вона ляснула його по спині, коли він дякував їй. — «Кожний хлопець, якому я позичила гроші, оказувався потім неприторенним ледацюгою». — сказала вона й засміялася. Вона була напрочуд гарна жінка.

Стояла паскудна сльотна зимова погода. Ранком Джо сидів у паркій кухні, вивчаючи курс навігації, що його він почав проходити в інституті Олександра Гамільтона. По обіді він гомзався на стільці в брудній прийомній у лікаря, де пахло карболкою, чекаючи своєї черги на лікування, проглядаючи обтірані числа «Національного Географічного журналу» за 1909 рік. Що за понурий народ там сидів! Вони ніколи не розмовляли один з одним. Разів зо два він зустрічав на вулиці хлопців, з якими він скидався кількома словами, сидячи разом з ними у лікаря, але вони завжди проходили повз нього так, ніби ніколи не бачили його. Вечорами він інколи їздив у Менгеттен і грав у шашки в Морському Інституті, або вештався в Союзі Моряків, довідуючись про

пароплави, де йому можна буде знайти роботу, коли лікар поставить його на ноги. То був поганий час, якщо не вважати на те, що міссіс Ольсен була з-біса добра до нього, й він прихилився до неї більше, ніж до своєї рідної матері.

Бісів лікар — єврейчик хотів вирвати в нього ще двадцять п'ять доларів, щоб закінчити лікування, але Джо послав його к чорту й вступив матросом на новенький нафтовіз компанії „Стандарт-Ойл“ — „Монтана“, що йшов упорожні до Тампіко, а потім на схід — одні казали, до Адена, а інші — до Бомбея. Йому остогид холод, сльота, брудні вулиці Брукліна, осточортіли таблиці логарифмів у курсі навігації, що їх він ніяк не міг втокмачити собі в голову, і грубий жартівливий голос міссіс Ольсен; вона вже стала поводитися так, ніби хотіла прибрати його до рук. Вона була напрочуд гарна жінка, але вже час було послати все це к дідьку.

„Монтана“ обійшла Сенді-Гук в скажену, різку хуртовину, що віяла з півночі, але за три дні вони опинилися в Гольф-шромі, на південь від Гаттерасу, й коливалися на довгих хвилях, тим часом як штани та сорочки команди сушилися на верьовках, простягнутих від вантів. Було дуже приємно виплисти знову на синій воді.

Тампіко було справжнє пекло; там казали, що від мескалю божеволіють, коли багато п'ють його; у великих танцювальних залах було повно мексіканців, що танцювали в шляпах з пістолями при боці, а оркестри та механічні піаніна не стихали по барах, і всюди бійки та п'яні техасці з нафтових промислів. Двері у всіх хатках стояли навстяж, так що видно було ліжка з білими подушками, ікони пречистої діви над ними, лампи з витворними дашками та прикраси з кольорового паперу; широкovidі брунатні дівчата сиділи перед хатками в шнурованих керсетках. Але все було таке з-біса дороге, що вони відразу витратили всю монету й мусіли повернутися на борт, не догулявши гаразд і до півночі. У кубрик злетілися москіти, а вдосвіта з'явилися мухи, там було душно й ніхто не міг спати.

Коли цистерни накачали до країв, „Монтана“ вийшла в Мексіканську затоку, в північний вітер, палуба її була майже врівні з водою, а бризки долітали на капітанський місток. Не було й двох годин, як один матрос упав за борт з канату, а одному хлопцеві, на ім'я Гіггінс, розстрожило ноги, коли він прив'язував штирбортовий якір, що одірвався. У кубрику були обурені з того, що шкіпер не хотів спускати човен, хоч старі моряки казали, що жоден човен не витримає такої хвилі. Будь-що-будь, шкіпер повів судно великою кривою й прийняв на свій бімс зо дві хвили, що трохи не проломили сталевих палуб.

Майже нічого більше не трапилось у ту подорож, от хіба тільки однієї ночі, бувши при колесі, тим часом, як на судні

стояла мертва тиша й лише нерівномірно плюскотіла під носом вода, а судно різало довгі хвилі, простуючи на схід, Джо раптом почув пахощі троянд, чи то жимолості. Небо було синє, як келих скислого молока, з ущербленим клаптиком місяця, що подекуди витикався з нього. Отже це була жимолость і угноєні садові грядки й вогке листя, так ніби він прийшов повз відчинені двері квіткаря взимку. Це в нього викликало якесь м'яке й чудне почуття, так ніби на містку просто біля нього стояла дівчина, ніби там була Делла з волоссям, напахченим якимись пахощами. Чудно — пахощі чорного дівочого волосся. Він узяв бінокль, але не зміг нічого розглядіти на горизонті, крім патлуватої хмарки, що пливла на південь в слабому місячному світлі. Він помітив, що збивається з курсу; добре, що помічник спав і не міг у цю хвилину наглянути за ним. Він повернув знову на схід-північ-схід при $1\frac{1}{2}$ на схід. виправивши свою помилку, він поліз на койку й довго не міг заснути, думаючи про Деллу. Господи, як йому треба грошей та доброї роботи та своєї дівчини, замість оцих проклятих шлях у портах! Що йому треба зробити, так це повернутися у Норфольк, осістися там і одружитися.

Опівдні другого дня вони побачили сіру сахарну голову Піко з смугою білих хмар трохи нижче верхівлі та сині неправильні обриси файялу на півночі. Вони пройшли між двох островів. Море стало дуже синє; воно пахло так, як сільські провулки під Вашингтоном, де влітку зарослі жимолості та лавра квітнуть у рівчаках. Синьо-зелені та жовто-зелені картаті поля вкривали круті пагорки, як старовинна стебнована ковдра. Тієї ночі вони побачили ще деякі острови на сході.

П'ять днів великого зибу — й вони опинилися в Гібралтарській протоці. Вісім днів брудного моря та холодного бурхливого дощу — й одного теплого сонячного ранку вони підійшли до єгипетського узбережжя, й тихим ходом почали увиходити в Олександрійський порт, тим часом як смуга жовтого туману попереду згусала, вирізняючи з себе щогли, пристані, будинки, пальми. На вулицях смерділо помями, вони пили арак у барах, де запроваляли греки, що бували в Америці, й заплатили по долару, щоб подивитися, як три дівчини, схожі на єврейок, голяком танцювали танець живота у задній кімнаті. В Олександрії вони побачили перші замасковані американські кораблі, три британські розвідні крейсери, смугнасті, ніби зебри, й один транспорт, геть увесь розмальований синіми та зеленими водяними знаками. Побачивши їх, уся вахта на палубі вишикувалася вздовж поруччя й трохи не порвала собі кишок від реготу.

Коли місяцем пізніше його розраховали в Нью-Йорку, йому було дуже приємно сходити до міссіс Ольсен і спла-

тити їй свій борг. Коло неї тепер був інший юнак, що жив у її пансіоні, білоголовий швед, який зовсім не знав по-англійськи, отже вона мало приділила уваги Джо. Він трохи погуляв на кухні, спитав її, як їй живеться, й розповів про хлопців на „Монтані“, а потім пішов на Пенсільванський вокзал дізнатися, коли відходить поїзд на Вашингтон. Пів ночі він просидів, куняючи у відділі для курящих безплаткартного вагона, думаючи про Джоржтаун, та як він був малюком у школі, та про хлопців у більярдній на 4^{1/2} вулиці, та про гулянки по ріці з Елеком та Джені.

Був яскравий, сонячний зимовий ранок, коли він висів на Союзнім вокзалі. Він ніяк не міг зважитися поїхати у Джоржтаун, щоб побачитися з родичами. Він потинявся по Союзному вокзалі, поголився, почистив черевики, випив стакан кави, почитав вашінгтонську „Почту“, полічив гроші; у нього було ще понад п'ятдесят монет, добрий шматок для такого хлопця, як він. Потім він вирішив почекати й спершу побачитися з Джені; він перечекає десь поблизу й може зустріне її коло місця роботи, коли вона виходитиме звідти опівдні. Він погуляв коло Капітолія й пішов по Пенсільванському авеню до Білого Дому. На авеню він побачив ту саму вербувальну будку, де він записався колись до флоту. У нього аж мурахи пробігли по тілу. Він зайшов у сквер Лафайета і сів там проти зимового сонця, дивлячись на виряджених дітей, що гралися під доглядом няньок, на жирних горобців, що стридали навколо по траві, на статую Ендр'ю Джексона, аж поки йому не здалося, що вже час іти зустрічати Джені. Серце йому так билосся, що він ледве бачив дорогу. Мабуть він таки спізнився, бо серед дівчат, що виходили з ліфту, її не було, хоч він чекав з годину у вестибюлі будинка Рігса, поки якийсь паршивий шпик, чи щось у цьому роді підійшов до нього й запитав його, якого чорта він крутиться тут.

Отже Джо, кінець-кінцем, довелося поїхати у Джоржтаун, щоб дізнатися, де тепер Джені. Мати та його молодші сестри були дома й увесь час говорили про те, як вони збираються перебудувати свій будинок за десять тисяч доларів, одержаних в рахунок страховки за старого, і потім вони хотіли, щоб він навідався на Ок-Гілл подивитися на могилу, але Джо сказав, яка з цього користь, — і при першій змозі пішов від них. Йому задавали беліч запитань про те, як йому живеться, і він не знав, що в біса їм відповідати. Вони сказали йому, де живе Джені, але не знали, коли вона приходить з роботи.

Він спинився біля Беласко й купив кілька театральних квитків, а потім знову пішов у будинок Рігса. Він прибув туди в ту мить, коли Джені виходила з ліфту. Одягнена вона була виборно, і якимось по новому, зухвало, незалежно підносила своє підборіддя. Він був такий радий бачити її, що бо-

явся заревти з радощів. Голос її відмінився. Вона стала говорити швидко та байдуже, і якось насмішкувато, чого він ніколи за нею не знав. Він пішов з нею вечеряти, а потім у театр, і вона йому розповіла про те, як добре вона посувається по службі у фірмі „Дрейфус та Карол“ і з яким цікавим народом зустрічається. Ідучи з нею, він почував себе бродягою.

Потім він розлучився з нею біля квартири, де вона жила з подругою, й повернувся трамваем на вокзал. Улаштувавшись у поїзді, він закупив сигару у відділі для курящих безплатного вагону. Йому було страшенно тоскно. Другого дня в Нью-Йорку він розшукав знайомого хлопця й пішов з ним пити, а потім вони знайшли собі дівчат, і на ранок він опинився на лаві в Юніон-Сквері з головним болем і без шеляга в кишені. Він знайшов корінці квитків на виставу до театру Беласко, де він був з Жені, й старанно сховав їх у сигарну коробку разом з іншим дріб'язком.

Наступний пароплав, яким поїхав Джо, був „Північна зоря“; він пішов у Сен-Назер з вантажем, зареєстрованим, як консерви, хоч усі знали, що то були гранатні капсулі, при чому матросам були призначені премії з огляду на небезпеку при переході через воєнну зону. Пароплав був старий і розбитий, перед цим він перевозив руду на Великих Озерах, і так протікав, що половина всього часу йшла на відкачування води, але команда подобалася Джо і харчі були з-біса добрі, а старий капітан Перрі був морський вовк хоч куди; він зо два роки прожив на березі в Атлантик-Гайландсі і повернувся на море, почувши про великий заробіток, щоб добути грошей дочці на посаг. Джо чув, як він казав помічникові, дихавично сміючись: — „В крайньому разі вона одержить страховку“. Як на зиму, переїзд був дуже тихий, вітер увесь час був погожий, аж поки вони не опинилися в Біскайській затоці. Було дуже холодно й стояв мертвий штиль, коли вони побачили французький берег, низький і піщаний, при гирлі Луари.

Вони підняли прапор і просигналізували назву корабля, радист працював надурочно і всі нервувалися, опасаючись мін, аж поки прийшло французьке патрульне судно й повело їх покрученим каналом серед мінних загород у ріку.

Коли вони побачили в димному присмерку шпилі, ряди сірих будинків та невеличкі скупчені димарі Сен-Назеру, матроси заворушилися й стали ляскати один одного по спині, кажучи, що цієї ночі вони вже напевно нап'ються.

Насправді ж вийшло, що вони кинули якір серед ріки, а капітан Перрі та перший помічник подалися човном на берег, і вони не могли пришвартуватися ще два дні, бо для них не було місця біля пристані. Коли вони вийшли на берег поглянути на мамзельок та покуштувати червоного вина, їм

довелося попереду показати свої моряцькі паспорти червоно-видому чоловікові у синій уніформі з червоною торочкою із величезними гострими чорними вусами. Блокі Фленеген присів був за ним і хтось уже збирався дати йому стусана в спину, коли капітан гримнув на них з протилежного боку вулиці: — „Ради бога, сучі діти, чи ви не бачите, що це — жаб'ячий полісмен? Ви що ж, хочете вляпатися на пристані, га“.

Джо та Фленеген відокремилися від інших і пішли оглянути місто. Вулиці були заощені кругляками й здавалися страшенно малими та чудними, старі жінки носили тугі, білі мережані очіпки й все здавалося якимсь зовсім підтоптаним. Навіть собаки здавалися жаб'ячими собаками. Вони засіли в однім місці з написом „Американський бар“, але він не був схожий на жоден бар у Штатах. Для початку вони замовили пляшку коньяку. Фленеген сказав, що місто нагадує Гобокен, але Джо зауважив, що воно трохи схоже на Вільфранш, де він бував, служивши у флоті. Американські долари дуже добрі гроші, коли тільки не давати себе дурити.

Ще один американець увійшов у бар, вони розбалакалися з ним, і він сказав, що його судно наскочило на міну у гирлі Луари. Вони дали йому трохи коньяку й він розповів їм, як трапилося, що підводний човен висадив бідолашний „Освего“ в повітря, і як потім, коли дим розійшовся, судно розломалося навпіл і закрилося, мов складаний ніж. З цієї нагоди вони взяли ще пляшку коньяку, а потім новий знайомий повів їх в один відомий йому дім, і там вони знайшли деккого з хлопців, що саме пили вино й танцювали з дівчатами.

Джо бавився, розмовляючи по-французьки з однією дівчиною; він вказував їй на щонебудь, а вона казала йому, як це зветься по французьки, коли враз зчинилась бійка, прибули жаб'ячі полісмени й усім хлопцям довелося тікати. Вони прибули на пароплав раніше від фараонів, але ті прийшли на пристань і стояли там і джеркотіли з півгодини, аж поки старий капітан Перрі приїхав з міста візником і прогнав їх.

Поворотна подорож була повільна, але щаслива. Вони затрималися тільки на один тиждень у Гемптонському Рейді, прийняли вантаж сталених болванок та вибухових матеріалів і відпливли на Кардифф. Робота була дуже неспокійна. Капітан узяв північний курс і вони потрапили в густий туман. Потім, проплававши добрий тиждень в крижаному холоді, гнані великими хвилями, вони вгляділи Роколл. Джо був біля колеса. Недосвідчений матрос проревів з марсу: — „Попереду панцерник!“ — але старий Перрі стояв на містку й сміявся, дивлячись у бінокль на скелю попереду.

Другого ранку вони побачили Гебріди на Півдні. Капітан Перрі саме вказував помічникові виступ Льюїса, коли дозорець на носі злякано скрикнув. Так, це був підводний човен.

Можна було розглядіти спершу перископ, з білою стежкою шумовиння за ним, а потім дозірну башту, з якої стікала вода. Ледве підводний човен видобувся на поверхню, як почав стріляти просто на ніс „Північної Зорі“ з великої гармати, що її гунни націлили, коли ще палуба була врівні з водою. Джо кинувся на корму піднімати прапор, хоч прапор був намальований посередині на обох бортах пароплава. Дзвінки в машинному відділі задзеленчали, коли капітан Перрі наказав дати повний хід назад. Німці припинили стрілянину й четверо з них прибули на борт у складаному човні. На всіх матросах були вже безпечальні пояси, а дехто з них уже пішов у низ по свої пожитки, коли німецький офіцер, що зійшов на борт, крикнув по-англійськи, що їм дається п'ять хвилин на те, щоб покинути корабель. Капітан Перрі передав їм судові документи, човни спустили миттю, бо блоки були добре намащені. Щось підказало Джо побігти на човнову палубу й перерізати прив'язь рятувальних плотів складаним ножем, отже він, капітан Перрі та корабельний кіт останніми покинули „Північну Зорю“. Німці заклали бомби в машинному відділі й гребли назад до підводного човна, так ніби сам сатана гнався за ними. Ледве капітанський човен відштовхнувся від пароплава, як вибух ударив їм збоку в голову. Човен занурився в воду, й вони не спам'яталися, як уже плавали в крижаній воді серед усяких уламків та сміття. Два човни ще трималися на воді. Старенька „Північна Зоря“ помалу потопала з піднятим прапором та сигнальними прапорцями, що весело маяли в легенькому бризі. Вони пробули в воді з півгодини, а може й годину. Після того, як корабель потонув, вони сьак-так добулися до рятувальних плотів, і штурманський та капітанський човни взяли їх на буксир. Капітан Перрі зробив переклик. Усі були на місці. Підводний човен тим часом углибився й зник. Люди в човнах почали гребти до берега. Увесь вечір сильний приплив швидко ніс їх до Пентланд-Ферту. В останньому світлі вечора вони бачили високі береги Оркнійських островів. Коли ж почався відплив, вони ніяк не могли пливати проти нього. Люди в човнах та на плотах весь час чергувалися коловесел, але не могли подужати страшну течію. Хтось зауважив, що тут швидкість відпливу становить не менше, як п'ять вузлів на годину. То була жахлива ніч. Удосвіта вони помітили розвідний крейсер, що мчав просто на них. Його прожектор раптом так блиснув, їм у вічі, аж все здалося їм чорним після нього. Англійці взяли їх на борт і спустили у машинний відділ погрітися. Прийшов червоновидий стюард з відром гарячого чаю, розбавленого ромом, і став розливати його ополоником.

Розвідний крейсер довів їх до Глазго, добре потріпаних зибом Ірландського моря, і вони стояли під мрякою в порту,

тим часом, як капітан Перрі пішов шукати американського консула. У Джо замірили ноги, стоячи, і він хтів був пройтися до залізних воріт супроти будинка пристані, щоб визирнути на вулицю, але літній чоловік в уніформі наставив йому в живіт штик, і він зупинився. Джо повернувся до гурту й сказав, що вони тут у полоні, так ніби вони — німці. Ну, й розлютило ж це їх! Фленеген почав оповідати, як жабоїди одного разу були заарештували його за те, що він побився з одним оранжистом у марсельському барі, й трохи не застрелили його, кажучи, що ірландці тягнуть руку за німців. Джо розповів, як англійці заарештували його в Ліверпулі. Всі стали бурчати, що все це нікуди не годиться, коли Бен Тарбелл, помічник, прийшов з якимсь дідком із консульства й наказав їм йти за ним.

Довелося пройти півміста вулицями, зовсім темними з огляду на повітряні атаки, і брудними від дощу, до довгого, критого толем бараку, обнесеного огорожею з колючого дроту. Бен Тарбелл сказав хлопцям, що він дуже шкодує, але їм доведеться покищо перебути тут, і що він постарається примусити консула щось зробити в цій справі, і що капітан уже телеграфував судовласникам, щоб вислали їм трохи платні. Сестри з Червоного Хреста принесли їм їжу — здебільшого хліба з мармеладом та молоте м'ясо, ні в що й зубами вп'ястися, як слід, — та кілька тонких ковдр. Вони перебули в цьому проклятому місці дванадцять днів, граючи в покер, оповідаючи історії та читаючи газети. Вечорами іноді якась засмалцьована напівп'яна жінка, обминувши старого вартового, зазірала в двері бараку й манила одного з них кудись у туманну темряву за відхідниками. Деякі з хлопців гидували й не хотіли йти.

Вони так довго просиділи там, що, коли помічник нарешті прийшов і сказав їм, що вони йдуть додому, в них уже не лишилося снаги й прокричати з радощів. Вони знову пройшли в тумані через місто, повне руху та газових ліхтарів, і зійшли на новенький 6000-тонний вантажний пароплав „Віксбург“, що якраз закінчив вивантажувати бавовну. Чудно було, повертаючись додому, почувати себе пасажиром і мати змогу байдикувати цілісінький день.

Першого сонячного дня після відплиття Джо лежав на покришці люка, коли старий Перрі підійшов до нього. Джо звівся на ноги. Капітан Перрі сказав, що в нього досі не було нагоди похвалити його за спритність, з якою він перерізував прив'язі на плотях, і що половина людей у човні була зобов'язана своїм життям йому. Він сказав, що Джо — здібний хлопець, і що йому треба взятися до науки, щоб вибратися з кубрика, і що американський торговий флот щодня зростає від цієї війни і йому потрібні офіцери, саме з отаких хлопців, як він. „Нагадай мені, хлопче, — сказав він, — коли ми прий-

демо в Гемптонський Рейд, і я постараюсь влаштувати тебе на першій судні, яке мені дадуть. Ти можеш добути тепер свідоцтво на звання третього помічника, коли повчишся трохи в береговій школі".— Джо осклабився й сказав, що охоче це зробить. Після цього він добре почував себе всю дорогу. Він не міг дочекатися, щоб піти до Делли й сказати їй, що він тепер не простий матрос. Враг його побий, осточортіло йому все життя терпіти арештанське поводження!

"Віксбург" пришвартувався в Ньюпорт-Ньюзі. В Гемптонському Рейді Джо ніколи не бачив стільки кораблів. На пристанях всі говорили про "Дойчланд", що днями здав вантаж фарб у Балтіморі. Одержавши платню, Джо навіть не схотів випити з своїми товаришами, а поспішив до поронної станції, щоб переїхати до Норфольку. Господи, як повільно йшов старий порон! Було вже близько п'яти годин суботнього вечора, коли він добувся до Норфольку. Ідучи вулицями, він боявся, що її ще немає дома.

Делла була дома й видимо зраділа, побачивши його. Вона сказала, що їй цього вечора призначено побачення, але він домігся, щоб вона скасувала його. Кінець-кінцем, хіба ж вони не були заручені? Вони пішли їсти фруктове морозиво в кондитерську й вона розповіла йому про свою нову посаду у Дюнпортів, та як їй набавили десять доларів на тиждень, та як усі знайомі хлопці й деякі дівчата працюють на військових заводах, заробляючи по п'ятнадцять доларів на тиждень, і як вони купують автомобілі, а в того хлопця, з яким вона умовилася побачитися сьогодні увечері, навіть є "Паккард". Джо довго чекав, поки зміг нарешті розповісти їй, що сказав йому капітан Перрі, і вона страшенно стурбувалася, довідавшись, що його судно наскочило на підводний човен і сказала, чому б йому не поїхати у Ньюпорт-Ньюз і не знайти місце на корабельні, щоб заробляти добрі гроші; їй не подобається, що його щохвилини можуть висадити в повітря, але Джо сказав, що йому не хочеться покидати море тепер, коли є нагода висунутися. Вона запитала його, скільки він одержуватиме третім помічником на вантажному пароплаві, він відповів, що сто двадцять п'ять на місяць, і що крім цього завжди бувають премії за військову зону, й що будеється сила нових кораблів, і йому здається, що перспективи в нього — прекрасні.

Делла кумедно скривилася й сказала, що вона не уявляє собі, як їй житиметься з чоловіком, що ніколи не буватиме дома, але вона пішла таки до телефонної будки, викликала хлопця й скасувала своє побачення з ним. Вони повернулися до квартири. Дел і вона приготувала невеличку вечерю. Її рідні поїхали у фортецю Монро на обід до якоїсь її тітки. Джо було приємно дивитися, як вона у переднику поралася по кухні. Вона дозволила йому поцілувати себе пару разів, але, коли він, зайшовши ззаду, обняв її, загнув їй голову на,

зад і поцілував, вона попросила його не робити цього, бо це їй забиває дух. Від неясних пахощів її волосся й доторку її шкіри, білої, як молоко, під його губами, голова йому запаморочилася. Вони з полегшенням вийшли знову на вулицю, в різкий північний вітер. Він купив для неї в аптеці коробку цукерків „Суботній вечір“. Вони пішли поглянути на афіші про водевіль та фільм у театрі „Колоніаль“. Кадри про війну в Бельгії дуже захопили їх, і Дел сказала, що це жахливо; Джо почав був оповідати їй про одного свого знайомого, що був у Лондоні під час повітряної атаки, але вона не слухала його. Цілуючи її на добраніч у передпокої, Джо страшенно розпалився і, притиснувши її в куток коло вішалки, хотів послати їй руку під спідницю, але вона сказала, що цього не можна, аж поки вони не одружаться, а він запитав, з вустами притиснутими до її вуст, коли це буде, й вона відповіла, що це буде тоді, коли він знайде собі роботу.

Тут почувся дзенькіт ключа, вставленого в двері якраз за ними, і вона штовхнула його в передпокій і прошепотіла, щоб він покищо нічого не казав про їхнє заручення. Це був батько Дел, її мати та дві молодші сестри; батько оскільки подивився на нього, а молодші сестри захіхікали, і Джо пішов геть, почувавши себе ніяково. Було ще рано, але Джо був надто розпалений, щоб спати, отже він трохи погуляв, а потім пішов до Стерпів довідатися, чи в місті Вілл. Вілл був у Балтіморі, там він шукав роботу, але стара міссіс Стерп сказала, що коли він не має пристановища й згодний спати на Вілловому ліжку, то будь ласка, але він не міг заснути, бо думав про Дел та про те, яка вона моторна, та як приємно було тримати її в обіймах, та як божевільно пахне її волосся, та як шалено він її хоче.

У понеділок уранці він першим ділом поїхав у Ньюпорт-Ньюз до капітана Перрі. Старий Перрі був з-біса ласкавий до нього, і запитав його, чи вчиться він, та де його сім'я. Коли ж Джо сказав, що він син старого капітана Джо Вільямса, капітан Перрі не знав, куди й посадити його. Він був укупі з старим Джо на „Альберт і Мері Сміт“ ще за часів парусних суден. Він сказав, що добуде для Джо посаду молодшого офіцера на пароплаві „Генрі Б. Гігінботем“ як тільки він вийде з ремонту, а Джо тепер треба вступити до берегової школи, щоб приготуватися до іспитів і одержати атестат. Він сам допоможе йому пройти найтяжчі параграфи. Коли він виходив, старий Перрі сказав:— „Мій хлопчику, коли ти працюватимеш як слід, як справжній син свого батька, а ця війна затягнеться, я ручуся, що ти за п'ять років станеш хазяїном власного корабля.“

Джо не терпілося швидше побачитися з Дел і розповісти їй про це. Того вечора він пішов з нею в кіно на „Чотири вершники“. Картина була з-біса захватна, вони весь час три-

малися за руки й він притискав свою ногу до її пухкої ніжки. Від того, що він був з нею й дивився на війну та всякі речі, що мерехтіли на екрані, й слухав музику, як у церкві, й відчував її волосся на своїй щоці, й тісно тулився до неї, трохи спітнілий у теплій тьмі, голова йому закрутилася. Коли картина скінчилася, йому здалося, що він збожеволіє, якщо відразу ж не візьме її. Вона ніби насміхалася над ним, отже він розсердився й сказав, що, враг його побий, або вони відразу ж одружаться, або він кладе цьому край. Досить уже їй мучити його. Вона розплакалась, і повернула до нього своє личко, змочене слізьми, й сказала, що, якби він справді кохав її, він не розмовляв би з нею так, і що так не годиться розмовляти з дамою, і Джо стало страшенно ніяково. Коли вони повернулися до її дому, всі вже спали, й вони пішли до комори за кухнею, не вмикаючи світла, й вона дозволила йому попестити себе. Вона забожилася, що любить його так сильно, що дозволила б йому все, що він хоче, але ж вона знає, що він не поважатиме її, якщо вона це зробить. Вона сказала, що їй набридло жити дома, де мати підглядає за нею, й що вона скаже вранці своїм, що він добув місце морського офіцера і їм треба одружитися до його від'їзду, отже він мусить негайно дістати собі форму.

Коли Джо вийшов з дому, щоб знайти собі койку на ніч, він не йшов, а ніби летів. Він не збирався так скоро одружуватися, але, враг його візьми, треба ж чоловікові мати свою власну дівчину! Він став роздумувати, як він напише про це Джені, але вирішив, що їй це не сподобається, й писати не варто. Йому шкода було, що Джені ніби гне кирпу, але, кінець-кінцем, вона ж робить собі добру кар'єру. Коли він стане капітаном свого власного корабля, вона зрозуміє, як це надзвичайно.

Цього разу Джо пробув на березі два місяці. Щодня він ходив до берегової школи, жив при „Християнській асоціації молоді“, не пив, не грав на більярді, й не дозволяв собі нічого зайвого. Грошей, заощаджених ним за дві подорожі на „Північний Зорі“, якраз вистачило, щоб довести справу до кінця. Майже щотижня він їздив у Ньюпорт-Ньюз радитися в своїй справі з старим капітаном Перрі, і той сказав йому, які запитання даватимуть на іспитах, та які документи йому потрібні. Джо дуже турбували його старі матроські документи, але тепер у нього вже були інші, та ще й рекомендації від пароплавів, де він служив. Сто чортів! адже він пробув на морі чотири роки, час би йому вже знати дещо з морської справи. Він так тривожився за іспити, що трохи не занедужав, але, коли нарешті став перед старими вовками за іспитовим столом, вийшло не так погано, як він думав. Коли він нарешті одержав атестат третього помічника й показав його Дел, обое були зовсім щасливі.

Одержавши аванс, Джо купив форму. Тепер йому весь час було ніколи, бо він виконував у сухому докові всякі доручення капітана Перрі, що не встиг іще набрати команду. Вечорами він фарбував спальню, кухню та ванну кімнату, що їх найняв для себе та Дел на час своїх приїздів. Рідня Дел наполягала на церковному шлюбі; Вілл Стерп, що заробляв п'ятнадцять доларів денно на корабельні в Балтіморі, приїхав на весілля, щоб бути за шафера.

Джо почував себе йолопом під час вінчання, а з Вілла Стерпа, що вже встиг десь покуштувати віскі, пахтіло як з спиртного барила, і обидва хлопці теж були п'яні, й це дуже сердило Дел та її рідних, і Дел виглядала так, ніби хотіла полаятися з ним під час відправи. Коли церемонія скінчилася, Джо помітив, що комірець його пом'явся; старий батько Дел почав прикладати всякі жарти, сестри Дел так хіхікали в своїх білих серпанкових вбраннях, що Джо ладен був задушити їх. Вони повернулися до дому Метьюзів, де всі трималися страшенно бундючно, крім Вілла Стерпа та його приятелів, що принесли з собою пляшку віскі й напоїли старого Метьюза. Міссіс Метьюз вигнала всіх їх з дому, і всі старі кішки з почту молодой позаводили очі й сказали:— „Чи ж світська це річ?“ Джо та Дел поїхали в таксі, яким керував один знайомий Джо, і всі сипали на них риж, і Джо знайшов приколотий до свого піджака напис: „Щойно одружився“, а Дел все плакала та плакала, й коли вони прибули на свою квартиру, Дел замкнулася у ванній і не відповідала йому, і він боявся, що вона зомліла.

Джо скинув свій новий синій саржевий піджак, зняв комірець та галстук і ходив по кімнаті, не знаючи, що робити. Було шість годин вечора. Йому треба було потрапити на пароплав опівночі, бо вони вдосвіта мали відпливти до Франції. Він не знав, що робити. Він подумав, що може їй схочеться під'їсти, й приготував на плиті яєшню з салом. Коли вже все прохололо, і Джо ходив по кімнаті, лаючись собі під ніс, Дел вийшла з ванної така свіжа та рожева, ніби нічого не сталося. Вона сказала, що нічого не може їсти, краще ходім у кіно...— „Але, серденьтко, — сказав Джо, — я ж від'їзду о дванадцятій“. Вона знову розплакалася, а він почервонів і почув себе страшенно ніяково. Вона пригорнулася до нього й сказала:— „Ми ж не зостанемося до кінця. Ми вчасно повернемося“. Він ухопив її й став обнімати, але вона твердо відсторонила його й сказала:— „Потім“.

Джо не міг дивитися на картину. Коли вони повернулися на квартиру, було десять годин. Вона дозволила роздягти себе, але стрибнула на ліжко і закуталася в ковдру, й зарюмала, що боїться мати дитину, і що йому треба зачекати, поки вона знайде засіб проти вагітності. Вона дозволила йому тільки потертись об себе крізь ковдру, а потім враз виявилось, що

вже десять на дванадцять, і йому довелося нашвидку одягтися й бігти на пристань. Старий негр підвіз його на човні туди, де стояв на якорі його пароплав. Була запашна весняна немісячна ніч. Він чув у горі гелгіт і намагався розглядіти птахів, що летіли під блідими зорями.— „Це гуси, пане“,— тихо сказав негр. Коли він зліз на пароплав, всі почали глузувати з нього, й казали, що в нього дуже стомлений вигляд. Джо не знав, що відповідати, отже кобенився і віджартовувався й брехав, як песький син.

КІНОХРОНІКА ХХІ
ПРОЩАЙ БРОДВЕЮ
ГАЛЛО ФРАНЦІЄ
НАС ДЕСЯТЬ МІЛЬЙОНІВ ІДЕ
ЮНАК ЗАСТРЕЛИВ З ГВИНТІВКИ ВОСЬМИЛІТНЬОГО
ХЛОПЧИКА

поліція вже повідомила нас, щоб всякі розваги в Парижі не затягувано, проваджено тихо й не на очах у публіки, і що ми вже танцювали більше ніж слід. капіталізація досягала 104%, тим часом як біржова діяльність поширилась на 520%.

НІМЦІ ВТРАТИЛИ КОНТРОЛЬ НАД ГАВАЙСЬКИМ ЦУКРОМ
намагання більшовицького уряду почати переговори про відкликання воєнних сил Сполучених Штатів та Союзників з Росії за допомогою переговорів про мир, не притягають серйозної уваги

БРИТАНСЬКИЙ ЛІТУН Б'ЄТЬСЯ ПРОТИ ШЕСТИДЕСЯТИ
ПРОТИВНИКІВ

СЕРБИ ПРОСУНУЛИСЯ НА 10 МІЛЬ; ВЗЯЛИ 10 МІСТ; ЗАГРОЖУЮТЬ
ПРІЛЕПУ

*Добрідень,
пане Цін Цін Цін
ти — їй-право хорошень.
Добрідень,
пане Цін Цін Цін
Ти острижений упень
ти острижений так само
ти, як я, острижений упень*

ПОВІДОМЛЯЮТЬ, ЩО ЛЕНІН ЖИВИИ
ПІД ЧАС КІНСЬКИХ, ІСПИТІВ НА ІПОДРОМІ ЗВОРУШЕНА
ДО СЛІЗ ПУБЛІКА КРИЧАЛА УРРА

до мене дійшло кілька цілком вірогідних оповідань, які свідчать про неймовірну жорстокість Гінденбурга; подробиці надто жажливі для друку. Ідеться про погвалтованих жінок та дівчат, про самогубства та кров невинних, що скроплює ноги Гінденбургові

ВІЙНА ЗМЕНШУЄ КІЛЬКІСТЬ ШЛЮБІВ ТА НАРОДЖЕНЬ

*Прах еси і прахом станеш
сам земля — й в землі заснеш
як в шрапнеллю розминешся,
то від бомби пропадеш.*

ФОТООКО (29)

дошові краплі падають одна по одній з кінського каштану
над альтанкою на стіл в покинутому літньому саду на залиту
калюжами жорству й на мій острижений череп де мої пальці
тихо рухаються сюди й туди по пухнатих виступах та запа-
динах

весна й ми шойно плавали в Марні десь оподаль за глад-
кими хмарами на горизонті б'ють молотами по бляшаному
дахіві

дощ навесні й ця гримотнява на півночі що втокмачує
думку про смерть у ваші вуха

винова думка про смерть що проходить у весняну кров
що б'ється в засмаглій шиї пульсує в животі під тугим по-
ясом кидається як коньяк в кінці пальців і в пипки вушей
поки пальці мої гладять короткообстрижений череп

несміливо замлілі пальці намагають обриси твердого без-
смертного черепа під тілом голий череп та кістяк сидить в
окулярах у альтанці під світлими випадковими дошовими
краплями в новій уніформі хакі в моїм двадцятиоднолітнім
тілі що плавало в Марні в трусах в червону та білу смужку
в Шалоні навесні.

З англ. переклав В. Мисик.

(Далі буде)

НОВА ОСІНЬ

Широкими осінь полями
Проходить статечна, як ратай.
Свое відгулявши жнивими,
Жниварки пішли спочивати.

Закрякали галки з тривоги,
Листки по гаях затремтіли...
Ціпів стукотіння убоге
Комбайни гучні заглушили.

Від хати подовшала тінь,
Рілля розляглась, аж синіє...
Добірного жита насіння
Сівалка невтомная сіє.

На варті колишуться віти —
І небо глибоке між ними...
Січкаря гуде працююча,
Готує запаси на зиму.

У вирій зібралися гуси,
Дзвенять журавлі яснодзвонні...
Пливуть по гляхах Білорусі
З пашнею обози червоні.

Глянь: сонце, розбивши тумани,
В просторах німих помагає...
Гуляє під стягом багряним
Колгоспівське свято врожаю

З білоруської переклав *М. Рильський*

ДИКТАТУРА ПРАЦІ

Культуру хамства і долара,
Князів і біскупів палаци,
Від Скандинавів до Сахари,
Зруйнуєш, диктатуро праці.

Світ рабовласників у ґратах,
В'язниць, блюзнірства й спекуляцій
Двигінням дизелів вихрастих
Повалиш, диктатуро праці.

І жителів ланів барвистих,
Що звикли кров'ю обливатись,
Серпом і молотом огнистим
Зрівняєш, диктатуро праці.

Права й закон, що рівний буде
Для всіх людей і різних націй
Залізною рукою всюди
Напишеш, диктатуро праці.

Життя без темряви й терпіння,
В ясному сонці, як у байці,
Для всіх віків і поколінь
Збудуєш, диктатуро праці

З білоруської переклав *Микола Терещенко*

ОЛЕСЬ ДОНЧЕНКО

ТВОРЧИЙ ЗВІТ

Пам'ятаю, якось у гімназії, нам було загадано написати „сочіненіє“ на тему „Як я провів канікули“. Безліч книжок, що я читав „запоєм“, страшенно впливали на мене, хвилювали, викликали бажання собі написати щось так, як Чехов, Тютчев, Бунін... У своїх дитячих „творах“ я намагався наслідувати найулюбленіших моїх авторів. У згаданому „сочіненні“ в мене було таке речення: „Жизнь готовит нам разные сюрпризы; ведь на свете столько разных неожиданностей“. Вчителів словесності така „філософія“ в класному творі одинадцятилітнього хлопчини здалося, мабуть, дуже заумною, і він (жартівник і улюбленик гімназистів) у зшитку написав: „На свете пишут разное, лучше чисто, чем грязно“, а трохи збоку червоним олівцем стояло: 5.

„Сочіненія“ я дуже любив і меншого балу як п'ять ніколи не діставав. Мій батько часто допомагав мені писати шкільні твори на загадані теми. Батько — мій перший учитель на літературній ниві.

Писати я почав рано і, як звичайно, вірші. Перший вірш мій видрукувала лубенська газета, коли мені було 16 років. Писав я тоді й п'єски. Пам'ятаю, як мій драматичний етюд „В останню ніч“ виставляв у гімназії драматичний гурток. Я сам виконував головну роль. Писав я ці етюди під впливом творів Метерлінка, повно було в них символіки, містики, потойбічного...

В центральній пресі почав друкуватись з 1923 року — в журналі „Червоний Шлях“. В 1926 році вийшла перша збірка моїх поезій — „Червона писанка“, потім „Околиці“ — друга збірка.

1928 року в Держвидаві України виходять дві мої комсомольські повісті „Сурми“ та „Зологий павучок“, потім велика повість „Дим над Яругами“. Гостро негативна оцінка, що її зазнали від критики перші мої два прозові твори, змусила мене замислитись над подальшими шляхами моєї творчості, зокрема над тематикою.

У „Сурмах“ та в „Золотому павучкові“ я показав ворога в комсомолі, але зробив це однобічно, не показавши позитивних героїв або показавши їх надто поверхово. В цьому — головний недолік згаданих творів. Замість того, щоб показати боротьбу осередку з ворогом, я обмежився показом „психологізування“ цього ворога.

В 1930 року я пишу невеличку повість „Ондатра“ і збираю на ХПЗ матеріали до нового твору. В 1931 році пишу повість „Дві весни“. В цьому творі сюжет іде двома лініями: 1) боротьба комсомольської бригади за радянське магнето, 2) як народжується поет, робітник-підліток. Цю повість я побудував на матеріалі, що здобув на ХПЗ та використав нарис Шувалова й Вагіна про ударні бригади молоді. (Досвід Ленінграда).

Як і „Ондатра“, ця повість має організувати читача, мобілізувати його на виконання завдань п'ятирічки.

„Ондатру“ я написав під час мого перебування в „Пролітфронті“. Я тоді не усвідомлював, що організація ця мала ворожий, націоналістичний характер. Була думка, що в „Пролітфронті“ можна навчитися у „видатних майстрів художнього слова“, можна піднести свої твори на вищу ступінь досконалості. Та мушу тут сказати, що ця організація не вплинула на ідеологію моєї творчості (хоч така небезпека була). Я вносив сюжет, опанував матеріал і з любов'ю та запалом написав два романи — „Зоряна фортеця“ й „Море відступає“ та кілька повістей для дітей. (Про ці книжки скажу далі).

Ще 1927 року я захопився творчістю для дітей. Писав спочатку під впливом і навзірець відомих сучасних авторів — Маршака, Чуковського, Новікова („Про губи“, „Молитба“, „Про kota воркота“ та інш.). Потім ці впливи переборов. З того часу написав понад 30 віршованих книжечок для дошкільного та молодшого шкільного віку. Ці книжечки можна знайти в кожній дитячій книгозбірні, в кожній школі. Такі мої речі, як „Півень у звіринці“, „Казка про м'яча шарокота“, „Про губи“, „Туко-бан-барабан“, малюки знають напам'ять.

У „Казці про м'яча шарокота“, та в „Півень у звіринці“ є в мене жахлива крамола — півень і звірі розмовляють,

а м'яч-шарокот, сам (сам-самісінький, без жодної участі людини) котиться й стрибає вулицями міста. Цю „крамолу“ помітили, але пізно, згадані книжки хутко розійшлися, не зважаючи на великий тираж. Проте, щоб діти не подумали, що тварини справді розмовляли людською мовою (а діти наші, знаєте, можуть цьому щиро відразу повірити — сказано, крестини!), дорослі мудреці вирішили за краще від повторних видань крамольних книжок утримуватись. Але зараз „Казку про шарокота“ перевидає „Молодий Більшовик“.

Написав я кілька повістей і для середнього та старшого віку: „Веселі кролі“, „Аул Іргіз“, „Оаза в степу“, „Ударний загін“. „Оазу в степу“ відзначено на всеукраїнському конкурсі на кращу дитячу повість. „Ударний загін“ на тому ж таки конкурсі премійовано другою премією (першої, на жаль, не дістав ніхто). Ці повісті вийшли також білоруською мовою в Державному видавництві Білорусі. Остання моя повість для дітей „Розвідачі нетрів“ має незабаром вийти з друку у видавництві „Молодий Більшовик“.

1931 року влітку їду на Магнітобуд, живу там і збираю матеріал для першого свого великого полотнища — роману „Зоряна фортеця“.

Мене вабили дикі зауральські степи, де тоді розгорався завзятий бій за фортецю соціалізму на Сході, що зростала серед безмежних просторів тирсового незайманого степу, де недавно ще блукали кочовики-козаки, літали степові орли й срібали ночами довгохвості тушканчики.

І що тому вабив мене Магнітобуд, що — це справжнє інтернаціональне будівництво. Магнітогорський металургійний комбінат збудовано російськими, козакськими, українськими, башкирськими, татарськими, чуваськими робітниками. І коли додати сюди ще кількість об'єктів — славетна гора Магнітна з її 270 мільйонами тонн залізної руди, найбільші в світі домни, коксохем, маргени, — стане зрозуміло, чому мене так притягав Магнітобуд. Не лише сила матеріалу для творчості (матеріал можна здобути, не виїздивши з Харкова), а найкраща в світі школа життя й боротьба мене вабила, вабив процес зміни обличчя напівдикої країни, процес перетоплювання колишнього кочовника у вирі найбільшого в світі будівництва.

З запалом я сів до писання „Зоряної фортеці“. На жаль, я ще не чув від критики оцінки цього твору (крім читачівських листів) — але думаю, що найсильніше в моєму романі — це показ величезного топлення людського матеріалу і розгортуті картини будівництва, найслабше ж — переобтяженість зайвими, непотрібними технічними подробицями, що можуть бути нецікаві для маючого читача, а для будівників-фахівців нічого нового не дадуть. Незабаром роман виходить також російською мовою, у видавництві „Молодая гвардия“, біло-

руською—у Держвидавi Білорусіi, та взяв його для перекладу німецькою мовою „Нацменвидав“.

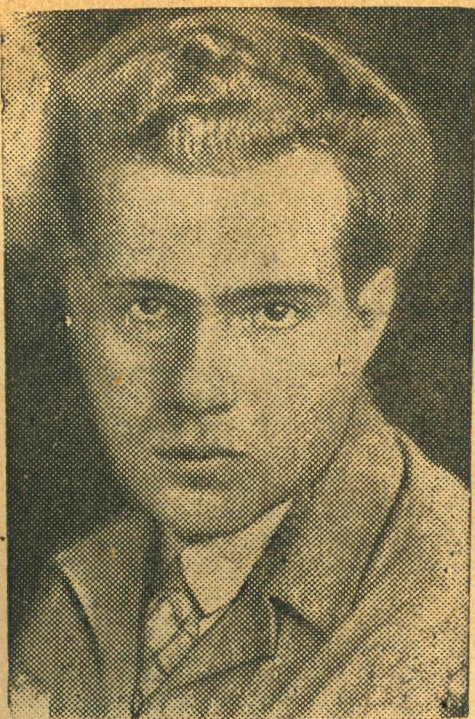
Мене захоплює боротьба людини з природою, освоєння стихійних сил природи. В 1932 р. я їду до Баку, де збираю матеріал до нового роману, що його задумав, — про боротьбу за нафту. Я був свідком важкої й упертої боротьби більшовиків з морем у Бібі-Ейбаті. Засипання Бібі-Ейбатської бухти, щоб здобути з морського дна дорогоцінну „кров землі“, боротьба ударних бригад за темпи нафтового видобутку на відвойованій у моря новій території, який має бути комсомолец-активіст, організатор перемог, — ось кістяк мого останнього великого роману „Море відступає“, що його друкує тепер „ЛІМ“. Для цього твору я зібрав величезний матеріал. Крім безпосереднього перебування на промислі, довелося вивчати історію громадянської війни в Азербайджані, широко використовувати газетний матеріал, відповідні брошури, починаючи від „Чорної книги нафтовиків“, до „Війни майбутнього“ Лесевицького. „Комсомольская правда“ прислужилася мені нарисом Паріньяні — „Ната“, Я використав обговорення читачами цього нарису, що зачепає одну з цікавих комсомольських проблем.

Над чим працюю зараз? Мої плани на найближче майбутнє?

На замовлення НКО виготовував п'єсу для ТЮГ'у „Притолок св. Терези“ на тему: дитина класу й дитина нації. П'єсу ухвалено внести до репертуару ТЮГів.

Зараз працюю над великою повістю про життя й перековку підлітків-правопорушників у трудколонії. Збираю матеріал до твору про родину робітника ХПЗ т. Ульянова (сини в цього робітника: відомий скульптор, лікар). Водночас працюю у творчій бригаді по написанню історії ХПЗ.

Наша доба така багата, така розмаїта, вона дає безліч матеріалу для творчості. Почесне завдання—показати незабутні роки побудови соціалізму. Почесне, але й важке завдання. Підійти до нього треба озброївшись досконалою зброєю марксо-ленінського світорозуміння. Це допоможе перемогти труднощі, що стоять перед письменником у його відповідальній роботі. І зусилля, скероване на те, щоб дати полстнище, гідне нашого часу, не може не хвилювати й не запалювати письменника, що має від своєї праці велику творчу радість.

О. Л. МАР'ЯНОВ

ДВІ КНИГИ

Ми бачили, що земля крутиться.

Сонце снікало за горбками й виходило знову, дедалі червоніючи. Ми їхали впрост на захід. Земля оберталася перед нашими здивованими очима. Друге, нікелеве, сонце відбивалося в автомобільному ліхтарі і олив'яне важке небо. Курний шлях і темна зелень ланів бігли на опуклій поверхні фар.

Так шосе кінчилося, машина зійшла на міст і спинилася перед закритим шлагбаумом — іржавою залізною рейкою. Зім'ята трава випростувалася поміж камінням, з попід шин. Шляхом куріло. Рвався вітер. Обважніле, роз'ятрене сонце сідало — і сіло, нарешті, — перед автомобілем.

Він був такий — край нашої землі, окреслений малою річкою, зарослою чагарниками. І чужі землі були потойбіч, порізані незвичними клаптями смужок.

Похилі, нечасті стовпи, руда плутанина дротів, загублений у травах плин швидкої ріки — такий був кордон. Коли б не разюча розбіжність смужок і масивів, він був би незрозумілий тотожністю землі, трав і хатин; було б дико — чому то не можна ступити ще крок за рейку й піти далі. Та візерунок ланів розповідав причини докладніше.

Це був третій кордон, що я його побачив.

Уперше я перелетів через нього аеропланом. Тоді все було природно й просто: наша застава; потім півтори години

польоту; тоді перський поліцей і уклінне порпання митних урядовців по валізах.

Вдруге я перетяв кордон пароплавом. І це відбувалося теж за початковими географічними підручниками. Севастопольські акації, сині лапи трьох бухт, затоплені пам'ятники й випнуті маяки — лишилися за кормою. Доба морської путі. А тоді — Босфор, турецький поліцей і — митні урядовці порпаються по валізах.

Тоді (це, звичайно, суто особистий гріх) традиційна стандартність шляху кинула мене на полювання за безпосередніми зоровими враженнями, без попередніх узагальнень і висновків. Тут то й корінилися пороки, що вирости в книгу „Береги дванадцяти вод“.

Думаючи про це, я й став перед третім — неперейденим — кордоном.

Вітер гнав куряву. Смужки рябіли в очу. Машина стояла на межі першого на заході колгоспного масиву. Так прийшла поправка до некритично сприйнятих раніше стандартів: кордон визначався не зміною форми митних урядовців, не золотом наплічників, — не тільки всім цим; його позначала різюча й очевидна різниця систем господарювання. Два світи, — їх можна розрізнити, як то кажуть, неозброєним оком, ставши на межі. Відмінні обличчя, відмінна земля — це зразу випро-стувалося над удавану тотожність.

Вже, коли автомобіль вертався од рогатки на мості; коли затужавілі зорі зішли над шлях, — я відчув те приховане дихання й легкий, повільний рух усередині, що ним дає себе знати нова, наступна книга. Вона почала народжуватися коло неперейденого кордону, хоч — уся — лишалася по цей його бік. Так прийшли перші задуми нової повісти про один, про наш берег і про людей, що зуміли протиставити свій, новий світ широкого, неподільного масиву світові рябих і нужденних смужок.

Від часу, коли автомобіль стояв коло Волочиської рогатки — минув рік. Повість написано, і зветься вона — „Чума“.

Харків, 2-VII 1933

РОЗВИТОК НАУКИ І КУЛЬТУРИ В СРСР¹

Господарське піднесення країни, забезпечене всією політичною індустріалізацією і колективізацією сільського господарства, супроводилося нечуваним піднесенням культурного рівня трудящих мас Радянського Союзу, його навіть найвідсталіших національних районів.

Характеристичний для СРСР і особливо для періоду між XVI і XVII з'їздами є нечуваний розмах науки. В усіх галузях життя нашої країни наука завоювала собі міцне місце. Наші вчені, інженери, агрономи, лікарі й педагоги успішно вирішують ряд найважливіших наукових проблем, які висувають нашу науку, наші наукові установи і діячів радянської науки на перше місце в світі. СРСР серед усіх країн світу виділяється, як єдина країна, де наука справді розквітає, де наукова робота оточена пошаною і повагою, де наука, переставши бути надбанням окремих обранців привілейованих класів, входить у плоть і кров мільйонів трудящих. Нема потреби доводити, що тільки робітничий клас і комуністична партія можуть так успішно посувати вперед науку й культуру.

У нашій країні ми успішно здійснюємо завдання соціалістичного перевиховання мас трудящих, які щоразу більше й більше звільняються від колишньої темряви. Зростають їхні культурні потреби. Ми маємо величезний, нечуваний потяг до освіти мільйонів робітників і селян.

Щоб яскравіше уявити собі картину культурного піднесення нашої країни, наведу деякі факти.

Старі царська Росія і особливо її відсталі окраїни відзначалися поголовною неписьменністю. Як ми позбулися цієї спадщини минулого? 1920 р. в нашій країні налічувалось тільки 32% письменних. У наслідок величезної роботи, яку проробила партія, нам 1930 р. вдалося довести число грамотних у країні до 67%, а на кінець 1932 р. — вже до 90%, при чім у місті число письменних виросло за останні 3 роки від 84 до 97%, а на селі від 62% до 88%. Ще яскравіші дані по

¹ З доповіді на XII з'їзді КП(б)У про роботу ЦК ВКП(б).

окремих найвідсталіших республіках: в Узбекистані 1926 р. було тільки 12% письменних, 1930 р. — 25% письменних, а тепер ми там уже маємо 72% письменних; у Туркменістані 1926 р. — 13,5% письменних, 1930 р. було 29% письменних, а тепер уже 61%; у Таджикистані від 4% 1926 р., 8% 1930 р., число письменних виросло тепер до 52%. На Закавказзі число письменних за цей самий час виросло від 38% 1926 р. і 66% 1930 р. до 86% 1932 р. Я не кажу вже про Україну, яка щодо письменності людності стоїть на першому місці в Радянському Союзі.

За цей період ЦК ВКП(б) багато уваги віддавав питанням проведення загального початкового навчання. Тепер школою по цілому Союзу охоплено понад 24 млн. дітей, проти 11 млн. 1928 року і 7,8 млн. — 1914 р. У початковій школі у нас навчається тепер 19 млн. дітей, отже 98% усіх дітей Союзу віком від 8 до 11 років охоплені початковою трудовою школою, проти 9 млн., або 51% дітей, що навчалися в наших школах 1928 р.

Серйозних успіхів партія за цей час добилася у підготованні інженерно-технічних кадрів, підготованні командного складу для всіх галузей нашого народного господарства і культури серед робітників і селян. Рік-у-рік різко більшає число учнів у ВИШ'ах: якщо 1930 р. у ВИШ'ах навчалось 272 тис. чол., то вже 1933 р. в них навчається 415 тис. чол.; у робфаках 1930 р. навчалось 150 тис., а 1933 р. — 326 тис. чол. Програма другої п'ятирічки намічає величезний розмах у підготованні кадрів, без яких наша промисловість і культурне будівництво не може обійтись.

Хто ж навчається у наших вищих школах? Переважна маса — це робітники і діти робітників. 1932 р. у наших ВИШ'ах і ВИТШАх навчалось 273 тис. робітників і дітей робітників, що становить 58% загальної маси, яка навчається в них; у технікумах навчається 395 тис. робітників і дітей робітників, або 50% всіх учнів.

Цікаво порівняти наші успіхи в галузі вищої освіти з станом вищої технічної освіти у капіталістичних країнах.

За даними 1931 р. у вищій технічній школі в Німеччині навчалось 27 тис. чол., в Англії — 5 тис., у ПАСШ — 63 тис. тоді, як у нас того таки року у вищій технічній школі навчалось 234 тис. чол. Це досить яскраво показує могутній розвиток технічної освіти в Радянському Союзі і застій і в цій галузі у найрозвиненіших капіталістичних країнах.

Радянська влада забезпечила доступ до освіти широким багатомільйонним верствам робітників і селян, забезпечила нашій молоді найширшу можливість опанувати науку і стати висококваліфікованими технічними командирами, активними і свідомими будівниками соціалістичного суспільства.

Знаменний підсумок нашого культурного будівництва є

факт розвитку технічної освіти у найвіддаленіших і занедбаних у минулому кутках нашої країни. Тепер, наприклад, Узбекська республіка має 22 ВИШ'ї (1932 р.) замість 3-х ВИШ'ів 1928 р., а Таджикиська республіка, де ще 1928 р. не було жодного ВИШ'у, 1932 р. має вже 3 вищих навчальних заклади. ВИШ'ї в національних окраїнах охоплюють велике число трудящих. У Бурято-Монгольській АСРР 1932 р. в технікумах навчалось 1.395 чол. проти 219 чол. 1928 р.; у Башкірській АСРР 10.820 чол. 1932 р. проти 3.114 чол. 1928 р.; у Казакстані — 24.116 чол. 1932 р. проти 3.750, 1928 р. і т. д.

Можна було б навести тут показники і з інших галузей нашої роботи та перемог на культурному фронті, зокрема про зростання наукових установ і кадрів наукових працівників і т. д., але через брак часу обмежусь тільки на кількох даних про нашу пресу. Найцінніший і найважливіший показник у цьому питанні є той факт, що національні райони Радянського Союзу добились величезних успіхів у розвитку радянської преси рідною мовою. Досить сказати, що загальний тираж книжкової продукції національними мовами (крім російської) виріс від 7 млн. примірників 1913 р. і 45,7 млн. примірників 1928 р., до 195,4 млн. примірників 1931 р. Близько $\frac{1}{3}$ (31,4%) всіх виданих у Радянському Союзі книг видано національними мовами. Не менш цікаві є і дані про зростання газет у національних республіках і областях Радянського Союзу. Разовий тираж газет національними мовами виріс від 840 тис. примірників 1928 р. до 9.118 тис. примірників 1931 р. Понад $\frac{1}{4}$ (26,2%) загального тиражу газет Союзу — це газети національними мовами.

ЦК ВКП(б) віддав виняткову увагу керуванню культурним фронтом. Досить вам нагадати про заходи ЦК по реорганізації нижчої і середньої школи, забезпечення її високоякісними стабільними підручниками, про реорганізацію органів Наркомосу, реорганізацію всієї справи викладання у ВИШ'ах, ВИТШ'ах.

ЦК багато часу віддавав питанням організаційної структури і роботі літературних організацій і наших науково-дослідних інститутів, академії наук тощо.

Так, коротко кажучи, стоїть справа з зростанням культури в нашій країні, з роботою Центрального Комітету і всієї партії на фронті національно-культурного будівництва в Радянському Союзі.

БОРОТЬБА КП(б)У ЗА ЗДІЙСНЕННЯ ЛЕНІНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА УКРАЇНІ¹

Товариші! На останньому, листопадовому, пленумі ЦК КП(б)У та й на попередньому червневому пленумі ЦК про національне питання не мало говорилося. Тому я постараюся скоротитися. Однак, дати аналіз, хоча б в основних рисах того шляху, який КП(б)У проробила від XI до XII з'їзду в справі здійснення ленінської національної політики на Україні, я вважаю абсолютно необхідним. Адже увесь той аналіз, який я в своїй доповіді даю, я даю не для „приємних“ спогадів, а для того, щоб на цьому наші партійні кадри і ми самі в першу чергу вчилися, щоб ми не повторяли більше минулих помилок. А в період, як ви знаєте, ми тепер вступили сугубовідповідальний і складний.

Так от, який же був шлях КП(б)У за цей період в її боротьбі за здійснення ленінської національної політики на Україні?

Ті успіхи і перемоги, яких КП(б)У досягла до XVII з'їзду партії в галузі промисловості, сільського господарства і поліпшення матеріального та культурного становища робітників і колгоспників, є безпосередній і прямий результат здійснення на Україні ленінської національної політики, бо боротьба за здійснення національної політики партії на Україні є боротьба за всебічий розвиток усіх галузей господарства України, за безперервне зростання матеріального добробуту робітничих і колгоспних мас, за розквіт радянської української культури, за безперервне зростання України—невідійманої частини великого Радянського Союзу.

В боротьбі КП(б)У за здійснення ленінської національної політики на протязі від XI до XII з'їзду КП(б)У треба розрізняти два основних етапи: перший етап—від XI з'їзду

¹ З доповіді про роботу ЦК КП(б)У на XII з'їзді комуністичної партії (більшовиків) України.

КП(б)У до постанови ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 14 грудня та рішення ЦК ВКП(б) від 24 січня й другий етап — після цих історичних рішень.

Прослідкуймо тепер докладніше боротьбу КП(б)У за здійснення ленінської національної політики за час від XI до XII з'їзду. У політзвіті ЦК ВКП(б) XVI з'їздові партії т. Сталін, говорячи про ухили в національному питанні, указував:

„Націоналістичні ухили можна було б назвати повзучими ухилами. Але це ще не значить, що вони не існують. Ні, вони існують і, головне, — ростуть. У цьому не може бути ніякого сумніву тому, що загальна атмосфера загострення класової боротьби не може не вести до певного загострення національних тертів, які мають своє відбиття в партії“.

Цією своєю вказівкою т. Сталін сигналізував партії про зростання націоналістичних ухилів, показував партії, що зростання націоналістичних ухилів є результат загострення класової боротьби в зв'язку з наступом соціалізму по всьому фронту, і кликав партію до боротьби з цими націоналістичними ухилами — агентурою класового ворога.

Але тов. Сталін на XVI з'їзді партії не тільки указував на небезпеку зростання націоналістичних ухилів, він показав також суть, тактику і маневри як ухилу в бік великодержавного шовінізму, так і ухилу в бік місцевого націоналізму.

Ось що він з цього приводу казав:

„Не може бути ніякого сумніву, що ухил в бік російського великодержавного шовінізму в національному питанні, який прикривають до того ж маскою інтернаціоналізму, є найвитонченіший і тому найнебезпечніший вид великоруського націоналізму...“

... Небезпека ухилу в бік місцевого націоналізму полягає в тому, що він культивує буржуазний націоналізм, послаблює єдність трудящих народів в СРСР і грає на руку „інтервенціоністам“.

Тов. Сталін, як бачите, дав на XVI з'їзді партії розгорнену постанову національного питання і це зрозуміло, бо XVI з'їзд був з'їздом розгорненого наступу соціалізму по всьому фронту, а це неминуче означало різке загострення класової боротьби в країні і активізацію націоналістичної контрреволюції та її агентури в партії.

Які висновки повинні ми були зробити для себе з усіх цих вказівок т. Сталіна в національному питанні на XVI з'їзді?

Ми повинні були, поперше, піднести більшовицьку пильність своїх лав відносно націоналістичних елементів.

Ми повинні були, подруге, перевірити кадри на всіх ділянках соціалістичного будівництва і особливо на теоретичному фронті та інших ділянках будівництва радянської української культури і вигнати звідти націоналістичні елементи.

Ми повинні були, по третє, перевірити свої власні лави, посиливши боротьбу проти найменших проявів як руського великодержавного, так і українського націоналізму.

Ми повинні були, по четвєрте, широко розгорнути роботу по інтернаціональному вихованню як своїх власних лав, так і найширших мас робітничого класу і колгоспників.

Ми повинні були, по п'яте, широко розгорнути роботу показу справжнього лиця українських націоналістичних організацій та їхніх керівників, викриваючи їх зв'язок з інтервенційністськими штабами.

Ось ті висновки, що їх ми, більшовики України, повинні були зробити для себе з вказівок т. Сталіна по національному питанню на XVI з'їзді партії.

Чи зробила КП(б)У ці висновки з вказівок т. Сталіна на XVI з'їзді? Ні, не зробила. А тим часом КП(б)У мала кілька досить серйозних сигналів з боку націоналістичної контрреволюції, що активізується. Я маю на увазі процес СВУ і справу „українського національного центру“.

Процес СВУ був надзвичайно серйозним сигналом для КП(б)У. Що виявив цей процес?

Процес СВУ виявив, що українська націоналістична контрреволюція перейшла до перекидання основних своїх сил і концентрації основної своєї роботи тут на Радянській Україні, а не за кордоном. Ось що свідчив тоді член СВУ Дурдуківський:

„Наша лінія полягала в тому, щоб збирати на Радянській Україні всі найкращі, найгалановитіші, найвідданіші українські сили, розкидані мало не по всьому світу. Де головний фронт — туди кращі бойові сили“.

А головним фронтом вони, зрозуміло, вважали Радянську Україну, і ось з усього світу все своє „найкраще“ і все „бойове“ збирали сюди. Чому ж з цього не зробили ніяких висновків? Чому?

Процес СВУ виявив, що тактика української націоналістичної контрреволюції полягала в тому, щоб, як свідчив підсудний Івченко:

„проштовхувати своїх людей всюди, де тільки можна. Впроваджувати людей в усі сфери суспільно-господарського і культурного життя. Проникати в партію і комсомол.

Процес СВУ показав, нарешті, що найбільш міцні ядра націоналістичної контрреволюції були у вищій і трудовій школі, в Академії Наук, видавництвах, письменницьких організаціях.

Ось, що свідчив тоді небезвідомий Єфремов, керівник СВУ.

„Щороку тисячі селянської молоді поповнюють радянські ВИШ'ї. Скінчивши ВИШ'ї, ця молодь звичайно вертається назад на село вчителями, лікарями, агрономами, кооператорами.

СВУ звернула особливу увагу на вищу школу, використовуючи її для прищеплення націоналістичних ідей, вибираючи надійні кадри із учнів цієї школи“.

З усього цього ви можете зробити висновок, що вже процес СВУ виявив головні пункти концентрації сил націоналістичної контрреволюції, її тактику і маневри, а також явну недостатність пильності членів партії.

Чи зробила КП(б)У всі необхідні висновки з цього процесу? Ні, не зробила. Вийшло так, ніби процес СВУ — ізольований епізод. Викрили, засудили — ну й кінець. Тим часом ясно, що в силу загострення класової боротьби в нашій країні, особливо на тому етапі, діяльність націоналістичної контрреволюції на цьому не кінчилася і кінчитися не могла.

У 1931 році КП(б)У дістала другий надзвичайно гучний і серйозний сигнал. Я маю на увазі викриття так званого „українського національного центру“, який являє собою блок українських і галицьких націоналістичних партій. До цієї організації входили Чечель, Голубович, Мазуренко Василь, Лизанівський, Христюк, Матвій Яворський і інші. Це була бойова націонал-фашистська організація, яка ставила перед собою завдання об'єднання всіх сил націоналістичної контрреволюції і підготовку повстання на Україні, яке мало збігтися в часі з початком інтервенції, проектованої спершу в 1930 році а потім перенесеної на 1931 рік.

Справа „українського національного центру“ різко ставила перед КП(б)У питання про більшовицьку пильність, про вигнання націоналістів з державного апарату, про боротьбу з націоналістичними ухилами в своїх власних лавах.

Але ми повинні констатувати, що все лишилося по старому. Справа „українського національного центру“ пройшла знову таки як ізольований епізод, не відбившись на житті і боротьбі КП(б)У.

Тим часом класова боротьба в країні і далі загострювалась. Націоналістичні елементи особливо міцно в 1931 і 1932 році активізувалися, з кожним днем проникаючи на нові і нові ділянки соціалістичного будівництва.

І ось на початку 1933 року ДПУ розкрило нову організацію — „Українську військову організацію“ (УВО). Лише тепер видно, наскільки ця болячка на тілі Радянської України встигла розповзтися.

Ім удалося розсадити своїх людей і цілі групи на різних ділянках соціалістичного будівництва і особливо будівництва радянської української культури.

Надзвичайно цікава їх система розставлення своїх кадрів. Ось, наприклад, сектор Наркомосу. Ще в 1925 році керівни-

ком цього сектора сів Матвій Яворський. Пішов Яворський,— сів Озерський, пішов Озерський,— сів Коник, а всі ж вони виявилися згодом членами УВО і навіть її керівництва. Або ось Уповнаркомзаксправ. Заступником Уповнаркомзаксправ був у 1924 році Максимович, пішов Максимович— сів Петренко, пішов Петренко— сів Тур, знову таки всі члени УВО і навіть її керівництва.

Як бачите, вони мали свій розпод-відділ, свою продуману систему розподілу і розставлення кадрів. І так майже на всіх ділянках, захоплених ними, вони додержували цього організаційного принципу наступності своїх людей. Раз захопивши ту чи іншу відповідальну ділянку, вони вже її із своїх рук не випускали.

Немалу роль тут відіграла наявність в КП(б)У невикритого на протязі ряду років націоналістичного ухилу на чолі з Скрипником. Про ухил Скрипника багато писалося і говорилося.

Ясно, що своїми настановами і діяльністю націоналістичний ухил в КП(б)У змיקався з націоналістичною контрреволюцією і сприяв її шкідливій роботі.

З усього цього також стає цілком очевидним, що націоналістичний ухил на чолі з Скрипником був прямим продовженням ухилу Шумського в 1927 році.

І шумськізм і ухил Скрипника жилилися одними і тими самими коріннями і соками. І той і другий працювали на справу відриву України від Радянського Союзу, на справу імперіалістського поневолення українських робітників і селян. І той і другий стремилися геть від Москви— центру світової пролетарської революції.

Але в тому то й річ, що Шумського ЦК КП(б)У в 1926-27 р. викрив, і шумськізм КП(б)У розгромила. А ось націоналістичний ухил Скрипника КП(б)У прогледіла, і при тому в момент найгострішої класової боротьби.

Справді, поставимо перед собою питання: коли оформився націоналістичний ухил Скрипника? Націоналістичні помилки Скрипник робив давно. ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У його багато разів поправляли. Але ухил Скрипника почав оформлятися, як ухил, як ціла система націоналістичних поглядів в період боротьби за ліквідацію куркульства як класу. Саме тоді Скрипник уже почав особливо міцно змикатися з інтервенціоністською агентурою на Україні— Баданами, Яворськими, Сліпанськими і інш. Саме тоді інтервенціоністська агентура в особі українських націоналістів на Україні стала всіляко використовувати Скрипника, як авторитетну фігуру, як пряме своє знаряддя.

Якщо на червневому пленумі я говорив про Скрипника тільки як про ширму для націоналістичних елементів, то зараз, покопавшись трохи в його архіві, я можу сміливо

сказати, що Скрипник був не ширмою, а прямим зняряддям, хоча й несвідомим, цих націоналістичних елементів.

Наведу вам пару фактів для того, щоб показати, як ця націоналістична наволоч використовувала Скрипника.

ДПУ мало вислати в 1927 році 13 чоловіка націоналістів. Серед них Шпарага, Синчук, Никончук і ін. Бадан пише Скрипникові з обуренням про наступне вислання. Скрипник дослівно переписує цього листа Бадана і вже із своїм підписом направляє в ДПУ, домагаючись скасування цієї висилки.

А ось що свідчить тепер Бадан з цього приводу:

„У 1927 році Приступа доручив мені, щоб я через Скрипника добився повернення на Україну групи ув'язнених — всього, здається, 15 чоловіка. Я написав заяву Скрипникові, де, вказуючи на героїчну революційну роботу цих осіб, настоював перед ним, щоб він зажадав від ДПУ перегляду постанови про висилку. Скрипник цю мою заяву охоче прийняв і за своїм підписом направив її в ДПУ“...

А ось другий факт. Націоналістам треба було переправити шпигуна Воцдалека до Чехії. І ось Бадан знову таки пише Скрипникові про те, що Левицький, „відомий“ секретар житомирського окрпарткому, підтримує прохання Воцдалека про поїздку за кордон, але на це потрібен дозвіл ЦК КП(б)У, і тому просить Скрипника просунути цю справу. Скрипник цю заяву від Бадана прийняв, але Воцдалека ДПУ категорично відмовилося за кордон відпустити, тому, що ще до того було точно встановлено, що Воцдалек є шпигун, агент чеської контррозвідки.

Ви бачите, як націоналістичний ухил змикався з цією наволоччю, як він був зняряддям цієї націоналістичної контрреволюції. Чи дивно, що вони нахабніли з кожним днем, переходячи всякі мислимі границі, і розперезалися в нас тут на всю?

Для характеристики того, як знахабніла ця націоналістична наволоч, цікава така заява Ерстенюка до партійної трійки по перевірці в 1929 р. осередку Наркомюсту УСРР про Романюка—одного з главарів „Української військової організації“.

Ось що він там писав:

„Бюлетень комунара“, висвітлюючи хід перевірки, партосередку Наркомюсту, кидає, на мою думку безпідставно, тінь на тов. Романюка. Я вважаю своїм обов'язком довести до відома парттрійки таке:

а) Восени 1924 року наше повпредство в Празі доручило Романюку бути комендантом першого транспорту політемігрантів з Чехії до СРСР. Я, як тодішній секретар осередку, свідчу, що т. Романюк провів велику роботу серед політемігрантів. б) За час роботи в УСРР, з 1924 року, я ні разу не помічав у т. Романюка вагань або занепадництва. Романюк тоді, як і тепер, безумовно, інтернаціоналіст, має нашу біль-

шовицьку мету, для неї працював і не даром „хліб ів“. З комуністичним привітом — Ерстенюк“. (*Загальний сміх у залі*).

А ось вам ще од н зразок нахабності націоналістів. Ось що писав Василь Мазуренко Скрипникові в липні 1929 року:

„Комісія преміювання наукових праць при обговоренні розподілу премій імені Леніна за наукові роботи спинилася на ваших працях, оскільки вони найбільш послідовно відбивають заповіді Ілліча у національному питанні. Комісія вважає, що цю премію треба також дати т. т. Річицькому і Бадану“.

Василь Мазуренко встановив Річицькому і Бадану премію разом зі Скрипником. За що? „За найбільш послідовне відбиття заповітів Леніна в національному питанні“. Скрипник „відбиває“! Ми знаємо, які в Скрипника були „ленінські“ погляди в національному питанні.

Хто ж цей Василь Мазуренко? Він був у свій час послом Петлюри в Римі, а потім за радянської влади став професором і членом президії Асоціації сприяння будівництву соціалізму (*сміх у залі*). Правда, ми цього „будівника соціалізму“ посадили в справі Українського національного центру. Ми його вислали, щоб він не „сприяв“ соціалізові, без нього якнебудь обійдемося (*загальний сміх у залі*). Ось як нахабніла контрреволюційна націоналістична зграя.

Чи дивно, що ця націоналістична наволоч так нахабніла? Адже писав ось один дуже відповідальний працівник Скрипникові:

„Ми домовилися, що нема рації добивати Матвія Яворського. Але й зв'язуватися з ним не слід. Тому треба дати йому змогу „тихо зникнути“. Хай працює, тільки не на очах у всіх, як це виходить у ВУАН'ї“.

Ви бачите, тільки б не на очах. А то—бувало, харківська організація, при виді Матвія Яворського вся запалюється від обурення. Ось яка обстановка. Це серйозний момент і це було в той період, коли треба було, як т. Сталін говорив, „мобілізувати саму партію для організації всієї справи наступу, зміцнити й відгострити парторганізацію, вигнавши звідти елементи бюрократизму, переродження“.

А тут кажуть „не заважайте Яворському, не добивайте, хай він „тихо зникне“!

Постанови ЦК ВКП(б) від 14 грудня і 24 січня піднесли КП(б)У на боротьбу за виправлення помилок і промахів у здійсненні національної політики партії на Україні.

Останній рік був роком розгрому націоналістичної контрреволюції, викриття і розгрому націоналістичного ухилу на чолі з Скрипником, розгортання великої творчої роботи в галузі будівництва радянської української культури.

Це допомогло КП(б)У міцно вирівняти увесь свій фронт

в цілому, це не могло минути безслідно і не могло не позначитися і на нашій промисловості, і на вугіллі, і на металургії, і на машинобудуванні.

Це загальне піднесення позначилося на всіх галузях народного господарства, де ворог міцно орудував.

Його треба було розбити, організуватися, треба було мобілізувати маси, відгострити партійні організації і повести їх у бій. Треба було сказати більшовикові: бий Бадана — не бійся, бий Василя Сірка — не бійся! Бий Черняка — не бійся, бий Озерського — не бійся, бий їх, цю націоналістичну наволоч, яка тут розперезалася, знахабніла, почувала себе прекрасно, — ці „висуванці“, в яких було 100 проц. крові від поміщика, від Коновальця, від Скоропадського. Треба було сказати: бий, — не бійся, бий міцніше! (*Бурхливі оплески*).

А то яке становище було: і бачать, ніби не наша людина, і не по більшовицькому діє, але він — кандидат ЦК, шановна людина, де ж тут малограмотному більшовикові на селі, колгоспникові, біднякові і середнякові, де ж їм було розібратися? Хоча ці дії видавалися Річицькими і Скарбеками за методи партії і радвлadı, вони — ці колгоспники, не могли не дивуватися, їм все це було незрозуміле. Такі дії Річицьких, Скарбеків були незрозумілі, але ж це — шановні, авторитетні люди. А Яворському кажуть: „тихо зникнути“! Ось яка обстановка була.

І коли сказали: бий його націоналіста, контрреволюціонера, бий цю наволоч, бий міцніше, не бійся, — ці активісти, партійці, комсомольці взяли за справу по більшовицькому — і колгоспи пішли вгору. Навколо цих партійців, комсомольців малограмотних, але активістів, відданих колгоспній справі, навколо цих більшовиків, кращих людей колгоспної справи, об'єдналися кращі люди колгоспів. У цьому була сила, тільки в цьому.

Товариші! Це тільки потверджує, як глибоко вкорінилося в свідомість робітників і селян те, що ми йдемо по вірному шляху і ведемо їх до соціалістичної мети, до їх щастя і хорошого життя, що, не зважаючи на всю цю історію, маси робітників і колгоспників нас міцно підтримали, і ми з цих утруднень вийшли і, не зважаючи ні на що, прийшли до XII і до XVII з'їздів з величезними перемогами. (*Бурхливі оплески*).

З чим же КП(б)У приходить до XVII з'їзду партії в здійсненні лєнінської національної політики? Ми бачили, як гігантськи зросла між XVI і XVII з'їздом соціалістична промисловість і соціалістичне сільське господарство України — економічна і соціальна основа радянської української державності. Величезні успіхи КП(б)У має і в справі будівництва радянської української культури.

Тов. Сталін на XVI з'їзді партії різко поставив питання про розгортання загального обов'язкового навчання:

„Головне тепер — перейти на обов'язкове початкове навчання. Я говорю „головне“ тому, що такий перехід означав би вирішальний крок в справі культурної революції. А перейти до цього давно пора, бо ми маємо тепер усе необхідне для організації загальної початкової освіти в переважній більшості районів СРСР“.

Візьмемо нижчу школу. В 1930 році ми мали 4360 семирічок і ні однієї 10-тирічки, а в 1933 році ми маємо 13450 чотирирічок, 8240 семирічок і 282 10-тирічок. В загальній сумі — 21970 шкіл з загальним охопленням 5 млн. дітей, з них 4,5 млн. тих, що навчається українською мовою. Зростання охоплення дітей школою ми бачимо і із зростанням учительських кадрів. Якщо в 1930 р. кількість учителів першого концентру становила 76611 чол., а другого концентру — 25190 чол., то в 1933 році кількість вчителів становила 88505 чол. по першому концентру і 46210 по другому концентру.

Значні також успіхи в ліквідації неграмотності і малограмотності серед дорослих. Якщо на час XI з'їзду КП(б)У ми мали на Україні ще більше 4 млн. неграмотних, або 25 проц. населення, то зараз неграмотних всього лише 63 тис., або 4 проц. і малограмотних — 77 тис., або 4,7 проц.

Візьмемо далі вищу школу, 350 тис. чол. вчиться нині в робітфаках, технікумах і інститутах України, з них 55 проц. українців. З осені 1933 року створено 4 державні університети — в Харкові, Києві, Дніпропетровську і Одесі, які мають 180 різних кабінетів та лабораторій і нараховують до 7 тис. студентів.

Значно зросла також за ці роки преса на Україні. Ось, деякі дані про газети України:

	1930 р.	1933 р.
Газет (центральных, обласних і районних)	95	440
Газет політвіддільських	—	700
Багатотиражок заводських	240	856
(з них 70 щоденних).		

89 проц. усіх газет України виходять на українській мові. 106 журналів видається тепер на Україні.

Книжна продукція зросла в 38 мільйонів екземплярів 1928 р. до 75 мільйонів екземплярів, виданих 1933 року.

Ми маємо нині на Україні величезне розгортання науково-дослідних установ. Досить сказати, що Україна має тепер 4 академії і 263 науково-дослідних інститутів.

Значно зросли кількісно і якісно кадри художньої літератури України. Більше 300 письменників — таке основне ядро художньої літератури України. Поряд з цим зростало число літературних гуртків, які охоплюють тепер до 3500 чол.

Основними досягненнями на цій ділянці будівництва радянської української культури є підвищення якості продукції художньої літератури після рішення ЦК ВКП(б) про перебудову літературних організацій.

Ми можемо тепер назвати такі твори, як „Дівчата нашої країни“ Микитенка, „Загибель ескадри“ Корнійчука, „Невідомі солдати“ Первомайського і ряд інших.

Зрушення за останній час сталися і в виробництві кінофільмів—„Коліїщина“, „Молодість“, „Рейд“ і ряд інших фільмів свідчать про зростання ідейного змісту і якості нашої української кінопродукції за останній час.

Ми маємо найсерйозніші досягнення за ці роки і по лінії українізації державного апарату УСРР. 54% складу президій райвиконкомів, 50,3% складу президій міськрад, 72% всього керівного складу працівників районів є українці. Значні зрушення відбулися і в складі робітничого класу України. Якщо 1929 р. українці за національністю складали в робітничому класі України 47,9%, то тепер процент українців у робітничому класі України піднявся до 56,1.

Такі є найбільш основні цифри і дані, які характеризують величезні досягнення КП(б)У в будівництві радянської, української державності, радянської української культури.

Товариші, які ж основні завдання стоять тепер перед нами в дальшій боротьбі за здійснення ленінської національної політики партії на Україні?

Перше найважливіше завдання—це держати весь час партійні організації в стані більшовицької пильності щодо націоналістичної контрреволюції. Було б надзвичайно небезпечно, коли б у партійних організаціях України з'явилися такі настрої, що, мовляв, „УВО“ зліквідовано, націоналістичні елементи розгромлено, ДПУ пильнує і, значить, усе в порядку. Нам не слід забувати уроків процесу СВУ і справи „Українського національного центру“. Нам треба також врахувати події останнього місяця-двох. Уже після розгрому „УВО“ розкрито ряд нових націоналістичних організацій. Нам треба врахувати, що націоналістична контрреволюція тепер піде глибше в підпілля; що вона ще більш законспірується, що вона ще більше маскуватиметься.

Виникає питання, що ж породжує ці націоналістичні контрреволюційні організації, що є, так би мовити, їх поживною базою?

Тут треба врахувати два основні моменти. Класова боротьба не йде на спад, і опір соціалістичному будівництву з боку решток розгромлених класів продовжує наростати.

Водимир Ілліч не раз указував на те, що:

„Диктатура пролетаріату є уперта боротьба, кривава і безкровна, насильна і мирна, воєнна і господарська, педагогічна

і адміністраторська, проти сил і традицій старого суспільства”.

На Україні класовий ворог, як я вже казав, завжди виступав і виступає проти диктатури пролетаріату і соціалістичного будівництва під національним флагом. Так було в момент Жовтня, в період громадянської війни і на всьому протязі періоду будівництва соціалізму. Немає нічого дивного, через це, в тому, що і на даному етапі, коли рештки загибаючих класів чинять буквально озвірілий опір дальшому наступові соціалізму, вони будуть намагатися організаційно оформитись у вигляді різних націоналістичних організацій, готових застосовувати які завгодно методи боротьби проти радянської влади аж до терористичних актів проти її керівників.

Ось вам одна сторона поживної бази націоналістичних контрреволюційних організацій.

А тепер друга сторона. Суперечності між системою соціалізму і системою капіталізму неминуче породжують нові і нові спроби інтервенції проти Радянського Союзу. Інтервенціоністські штаби імперіалістичних країн увесь час ведуть підготову інтервенції проти СРСР. Особливо активні тепер у цьому відношенні Японія і Німеччина. Україна в планах міжнародного імперіалізму займає дуже солідне місце. Активізація інтервенціоністських елементів, особливо Німеччини, активізує українську націоналістичну білу еміграцію, яка перебуває на службі у цих інтервенціоністських штабів. Українські націоналістичні білоемігрантські організації є поставщиками організаторів шкідництва, шпionaжу, диверсійних актів. Вони перекидають нелегально свої кадри на територію Радянської України, організуючи тут за прямими завданнями імперіалістичних штабів опір соціалістичному будівництву з боку класово-ворожих нам елементів і підготовляють відповідні умови на випадок інтервенції.

Ось, якщо врахувати, поперше, дальше загострення класової боротьби в нашій країні і те своєрідне офарблення, якого класова боротьба набирає на Україні, подруге вищезазначену діяльність інтервенціоністських штабів та їх прямої агентури в лиці української білої еміграції, і, потрете, те, що ще далеко не всі рештки націоналістичних організацій викорчовані, то стане зрозумілим, що живить собою утворення націоналістичних контрреволюційних груп на Україні. Все це говорить про те, що першим і найважливішим нашим завданням є безперервне підвищення настороженості й пильності партійних організацій відносно націоналістичних елементів.

Друге найважливіше завдання—це викриття до кінця націоналістичного ухилу Скрипника і найнепримиренніше ставлення до найменших ухилень від ленінської національної політики.

Листопадовий пленум ЦК КП(б)У в своїй резолюції у питанні про підсумки й найближчі завдання проведення національної політики на Україні записав:

„Великодержавний російський шовінізм є, як і раніше, головною небезпекою в масштабі всього Радянського Союзу і всієї ВКП(б). Але це ні в якій мірі не суперечить тому, що в деяких республіках СРСР, особливо на Україні, в даний момент головну небезпеку становить місцевий український націоналізм, який змикається з імперіалістичними інтервентами“.

Треба показати кожному членові партії, що це нове формулювання обумовне дальшим загостренням класової боротьби на Україні, де куркульство є переважно українським; боротьбою міжнародного імперіалізму проти міжнародного більшовизму та СРСР, як його оплоту і ролю України, як аванпосту СРСР на Заході; консолідацією сил націоналістичної контрреволюції як за кордоном, так і на території Радянської України: наявністю в КП(б)У на протязі ряду років націоналістичного ухилу на чолі з Скрипником.

Викриття і розгром до кінця націоналістичного ухилу в КП(б)У, не послаблюючи ні на хвилину боротьби з великодержавним шовінізмом — таке є друге основне завдання.

Третє наше основне завдання полягає в розгортанні роботи коло виховання КП(б)У і широких робітничих та колгоспних мас України в дусі пролетарського інтернаціоналізму. Нам треба звернути особливу увагу на розгортання цієї роботи серед молоді, бо „за душу молоді“ бореться тепер усяка націоналістична наволоч. Характерна в цьому розумінні стаття, надрукована в серпневому номері „Розбудови Нації“ органу Коновальця:

„Вирішальну роль для українського націоналізму грає тепер український молодняк з його фанатизмом, готовістю до самопожертвування, з його вірою в себе і в свої сили. Тому мова українського націоналізму повинна бути мовою цієї молоді. Наша ставка — це ставка на молодь“.

Усім цим зазіханням націоналістичної контрреволюції на „душу“ молоді ми повинні протиставити ще ширше розгортання виховної роботи серед молоді в дусі пролетарського інтернаціоналізму.

І, нарешті, четверте наше основне завдання полягає в тому, що і розгорнути ще ширше й глибше творчу роботу в галузі будівництва радянської української культури.

Такі є основні чергові наші завдання в боротьбі за правильне здійснення ленінської національної політики на Україні, за будівництво національної формою і справді соціалістичної змістом української культури.